

1716.

1. Besknecht, Gebh. Christianus: De exheredatione, quatenus
iure civili esse facta dicitur.
2. Berger, Fr. Guilelmus: De incommodo ex literatis operibus
capiendo
3. Chladenius, Martinus: De conscientia cautiorata
4. Grotius, Th. H. H. H.: De probationum, quae iurisperiti
declinandi causa suscipiuntur, ambagibus recedendis
et denegandi a probatione ad iurisperitum
5. Grotius, Th. H. H. H.: De iure suffragandi principum imperii
non intermissis non percaute
6. Hager, Johannes: De unctioe regum.
7. Hartmann, Fr. Gotfr.: Cursus iuris seu jurisprudentiae
universalis in artem reductae I. Civitatis auctoritates I
8. Hornius, Prop. H. H. H., Collegii Titorum ... Decanus:
(ad representationem solummodo ... Tunc Constitutionis ...
invitatus)
9. Hornius, Prop. H. H. H., Collegii Titorum ... Decanus:

(ad reputationem solemnem . . . Johannes Ballingii
instit.)

10. Hornius, Rosp. Hein., Collegii Fetorum : -- Decanus :
ad reputationem solemnem San. Sigismundi Sufficit
instit.

^a
11. Hornius, Rosp. Henricus, Collegii Fetorum . . . Decanus :
ad reputationem solemnem Corali Gethsepredi

Winkleri instit.

M. Korn.

12. Hornius, Rosp. Henricus : Observationes circa
jura elemosynarum et aliarum collectarum
ecclesiasticarum templorum et beatorum patrum
Civitatis etc. 3 Exempl.

13. Hornius, Rosp. Henricus : De eo, quod jurtum
est circa arbores turbine dejectas (Wintbruck)

14. Loescher, Mart. Guss : De novo plorare aethere.

15. Lysers, Polykarp: *Anima Inversiones criticae in
Ephemeridum Literarum in primis hodiernarum
methodum.*
16. Lysers, Polykarp: *De origine eruditionis
non ad Sacerdos, sed ad Sacer.*
17. Mencken, Godfr. Ludw.: *De testamento judiciali
extra locum iudicii constituto*
18. Mencken, Godfr. Ludw.: *De favore pauperum*
19. Speiser, Christophom Nicolau: *An stricta iura
mentorum interpretatio secundum conscientiam
tenorem sit perjurium?*
- 19^a Sprengius, Fredericus: *Linguae Mercurio apud
Graecos sacrae . . . publicae eruditionis
sitioi proprius.*
20. Vater, Christianus: *De liene mortificando*
21. Wabst, Christlieb Gotthard: *De prudentia hominibus
Civem jure.*

22. Weyher, Christophorus: Scriptores, qui de sua
 ipsi vita exposuerunt
23. Weyher, Fr. Bullerus, Ordinis juridici . . . decanus:
 Lectori s. d.: (ad orationem solemnem . . .
 Krausii invitat)
24. Weyher, Fr. Bullerus: De fructibus in Trebellia-
 nicam impetendi
25. Weyher, Fr. Bullerus: De vi et efficacia iura-
 mentorum in confirmandi causis matrimo-
 nialibus
- 26¹¹⁶ = Weyher, Fr. Bullerus: De jure circa honores
 senatorios, senatus in genere, specialiterque
 Reapolitani 2 Exempl.
27. Weyher, Fr. Bullerus: De reconventione ante
 finitam conventionem in foro Saxovico insti-
 tuta.
- 28.

28;

Wernher, Fr. Balthar: Dissertationis juridicae in aeq.,
qua selectae observationes forenses . . . publice
mentilantes proponunt.

29 Wernsdorffius, Gottlieb: De polygenia

30. Wigenus, Hieronymus: De Formosi, papae
Romani, exuvio, his a tumulo deformatis,
ac tandem in Tyberim abjectis.

[Faint, illegible handwriting, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

4 2527 1716 4/6

2. D. B. V.
DISSERTATIO THEOLOGICA
DE
**CONSCIENCIA
CAVTERIATA**

QVAM

Ductu Oraculi I. Tim. IV, 2.

RECTORE MAGNIFICENTISSIMO
SERENISSIMO PRINCIPE REGIO
DN. FRIDERICO AVGVSTO
ELECTORATVS SAXONICI HEREDE

PRAESIDE

MARTINO CHLADENIO
SS. THEOL. DOCT. ET PROF. P. ORDINARIO
VT ET ALVMNORVM REGIO-ELECTORALIVM
EPHORO

EXAMINANDAM SISTIT

ET ANONYMI MEDITATIONES
DE CONSCIENCIA

EXCVTIT

M. FRIDERICVS BOEZZ

REGIOMONT. BORVSSVS.

AD D. X. SEPTEMBR. A. O. R. MDCCXVI.

VITEMBERGAE,
EX OFFICINA VIDVAE GERDESIAE.

1716

COPIES OF THE
STATUTES
OF THE
UNIVERSITY OF
CAMBRIDGE
PRINTED BY
J. STURM
IN THE
UNIVERSITY PRESS
CAMBRIDGE
1840

Jesus Fortunante!

DE

CONSCIENCIA CAUTERIATA
DISSERTATIO THEOLOGICA

Ex Oraculo 1. Tim. IV, 2.

Doctrina de Conscientia recte tradita uti piis *solatio plena*, ita impiis *terrenenda*, omnibus vero ac singulis *summe necessaria* esse deprehenditur. Primum, quia conscientiam habent per Christum *placatam*, alterum, quia eam habent *turbatam*, tertium, quia unicuique de *tranquillitate* vera conscientiae est prospiciendum. Cum itaque in ea tempora nostro equidem insigni dolore servati simus, ubi, quicquid est fidei purioris, adversariis suis oportet esse expositum, nec sigillatim doctrina excellentissima, & orthodoxe a Nostratibus exposita de *Conscientia*, immunis & intacta manet, multorumque adeo conscientiae, ratione dogmatum & morum, laeduntur ac vellicantur, animum induximus, penitus ingredi illa adyta, & quid Conscientia sit cauteriata? examinare, simul vero Anonymi scriptum satis pestiferum, quod

recentissime sub titulo: *Einfältige Untersuchung der Lehre vom Gewissen, ob und was dasselbe in allen Menschen sey, nach seinem Ubrsprung, Wesen, Würckung und Nutzen &c. entworfen von einem, der GOTT und gut Gewissen liebt, und sich dabey im Leyden übt*, A. 1715, absque Autoris, Loci & Bibliopolae nomine prodiit, quid sub se veneni ac monstri alat, in aprium exponere. Cui instituto in emolumentum Ecclesiae divinumque honorem, ac veritatis coelestis defensionem suscepro Numen benignum, ut clementissime faveat, devoto pectore precamur!

I.

Locus Paulinus 1. Tim. IV, 2. ubi vult Apostolus, caveri doctrinam daemoniorum, ἐν ὑποκρίσει ψευδολόγων, κενωληρικισμένων τὴν ἰδίαν συνείδησιν, in hypocrisi loquentium mendacium, & CAVTERIATORVM IN SVA PROPRIA CONSCIENTIA, praeter alia similia oracula evidentissime ostendit, quanto studio ab ecclesia sua per ministros ac doctores verbi averruncatos velit & remotos errores omnes seductorios. Postquam enim de *objecto reali*, credendis & agendis in coetu Dei proponendis egerat Apostolus c. I. & II, nec non *objectum personale* Episcopum seu Docentem generatim delineaverat c. III. ad Timotheum redit v. 14. seque epistolam hanc ideo ipsi scripsisse testatur, ut, quoniam ignoret, quo tempore adventum ad ipsum possit maturare, habeat, quo se in munere suo gravissimo & vere summo, summisque ac salutaribus mysteriis pertractandis occupato, v. 15. 16. sustentare queat. Tametsi enim illa *mysteria*, quale illud maximum de Filii Dei incarnatione, in verbo Dei perspicue tradita esse non dissimulet, adeo, ut nisi quis conscientiam pertinacissime laedere velit, illi mysterio ὁμολογημένως magno haud reluctantanter adstipuletur, utpote in quo adstruendo & credendo Angeli & omnes velut gentes conspiraverint & consenserint,

nec

DE CONSCIENTIA CAUTERATA.

nec tamen simul celare potest, summam aliquando doctō-
ribus verbi molestiam objectum iri, ubi *surrecturi sint Spiritus, doctrinam* illam salutarem variis rationibus *corrupturi*
& depravaturi, sigillatim *libertatem* per Christi meritum par-
tam audacter *erepturi*; Unde Capitis hujus IV. primam par-
tem adeo tristi vaticinio complet, ut pius animus vix sine
horrore intueatur: Τὸ δὲ πνεῦμα ῥητῶς λέγει, ὅτι ἐν ὑμέροις
καίροις ἀποστήσονται τινες τῆς πίστεως, προσέχοντες πνεύμα-
σι πλάνοις, καὶ διδασκαλίαις δαιμονίων, *Dicit Spiritus mani-*
feste, quia in novissimis temporibus discedent quidam a fide,
attendentes Spiritibus erroris, & doctrinis daemoniorum, v. 1.
Et ne quis hac de re dubitet, an certo eventura sit, repetit
eam non uno in loco; Ita enim 2. Tim. III, 1. incipit: Τῶτο
δὲ γίνωσκε, *Hoc tibi certum ratumque sit, quod in postremis*
diebus tempora difficillima instent, quae deinceps vivis velut
coloribus depingit: Idem facit capite sequenti v. 3. Ἐσοι
καὶ ἐξοὶ, *Erit sane & certissime tempus aliquod, ubi sanam, sal-*
vificam & Evangelicam doctrinam non poterunt ferre, sed cum-
mulabunt per munera, & arcessent sibi undecunque doctores
secundum propriam concupiscentiam, κνηζόμενοι τὴν αἰσθήν,
prurientes auribus, id est, novas semper doctrinas, rejectis
veteribus, tanquam detritis satis & protrititis, affectantes &
cupientes.

II.

Vaticinium hoc de tristibus satis Ecclesiae fati non ex
ingenio suo hauserat Paulus, sed ex Spiritus S. immediato
dictamine, ita tamen, ut, etsi hoc solum sufficere posset ad
fidem divinam ingenerandam, provocet nihilominus ad *Scripturae testimonium*, quando scribit: Τὸ Πνεῦμα ῥητῶς λέ-
γει, *Spiritus Sanctus disertis verbis dicit*; ubi non imme-
diata revelatio Paulo facta describitur, etsi ista, ut dictum,
non negari potest; Est enim hic ipse ejus sermo, in quo ad

Scripturam provocatur, revera Spiritus Sancti: sed testimonium Scripturae arcessitur, in qua quaedam *ῥητῶς*, quaedam *κατὰ διανοίαν* dicuntur. Nullum vero dubium est nobis, allegare hic Apostolum vaticinium sanctissimum DANIELIS c. XII. 36. *sgu.* ubi apostasia illa magna una cum Antichristo *ῥητῶς* vivis ac ipsis coloribus depingitur, qui hic in oraculo praesenti spectantur. Ut adeo appareat, Spiritum S. sui ipsius minime omnium oblivisci, sed quicquid per alios Prophetas hominibus jamdudum manifestaverat, ratum habere & firmum, ac velle, ut Scriptura inter se conferatur, & ex seipsa explicetur, sicubi videatur dubia quaedam continere. Et sane Daniel, perinde ut Paulus noster, delineant Antichristi, & falsorum doctorum ab illo dependentium, & communione vel interna vel externa ipsi junctorum, attributa praecipua, qualia sunt *homines ad ἀποστασίαν pellicere & invitare*, Dan. v. 30. 31. 35. adeoque esse Spiritus *seductorios*, adeo ut revera *aliquos ad lapsum lugendum perinvoveant* v. 35. *habere doctrinas*, quas ne daemon quidem adeo abominandas & temerarias excogitaverit, v. 31. 36. *mentiri splendide & audenter ac simulare sanctitatem*, v. 32. *habere conscientiam cauteriatam*, & contra ejus dictamen agere, quicquid lubet v. 36. *sigillatim prohibere nuptias & usum ciborum* v. 37. & quae alia sunt, & hinc eliciuntur atque a Daniele fassus recitantur, eum in finem ut *ὁ ἀντιείμενος ἔσπεραρόμενος* 2. Thess. II. 4. qui tot apostasias a fide committi facit, eo manifestius conspiciatur. De quibus vero characteris omnibus ac singulis hic agere instituti nostri non est, utpote qui aliam tractationem requirunt: suffecerit, vel unum nunc excussisse, *quid sit habere conscientiam cauteriatam?*

III.

Vidit sane Apostolus, & praevидit Spiritus S. quibus ecclesia purior hostibus aliquando exposita esse deberet, vidit

vidit etiam a nonnullis majus & diuturnius damnatum conciliatum iri, nullum itaque dubium est, delineare eum voluisse non sectam aliquam instar fungi nascentem, & rursus eum autore perituram, quales nonnullas numerant prisca jam secula, & nostra quoque aetas interdum animadvertit, sed coetum aliquem doctorum depingere, qui & numero multi, & per annorum diuturnitatem velut fundati in errorum suorum possessione, nec minus suffulti essent divina permissione, hominumque brachio subnixi, adeo ut quod statuerent, uti insigni pietatis & sanctimoniae fuco illinire, ita coactione quadam & potestatis Ecclesiasticae non exigua specie hominibus obtrudere ausuri sint, ita ut possint certo mortalium generi prohibere conjugium, omnemque ejus, etiam legitimum, usum per universam vitam, omnes praeterea arcere ab esu certorum ciborum, sub specie alicujus singularis religionis ac cultus, & quae talia sunt plura, suscipere adversus Dei verbum; ac ipsam libertatem per Christi sanguinem partam hominibus eripere, & quadam tyrannide insuperabili in Conscientias ipsorum dominari. Haec omnia erant extantiora multo, quam ut ad Gnosticos, Cerinthianos, Encratitas vel Manichaeos pertinere aliquis crederet, qui hoc oraculum Paulinum pio & attento animo perlustravit. Nam etsi quaedam νετίπια ab Apostolo supeditata in nonnullos istorum hominum perverse satis docentium haud male quadrent: & capropter EPLPHANIUS vel in HIERACAM, (ita enim eum nominat, quem alii HIERACEM, a quo HIERACITAE nomen obtinuerunt,) hoc nostrum oraculum de cauteriatis conscientia, trahat, non profus praeter rem, cum ausus fuerit ille connubium improbare, & cibos nonnullos damnare Haeres. 67. eumque cum affectis suis, prout par erat, refutaverit: hujus tamen generis sectam velut privatam, in sola Aegypto notam, &

in

in Hispaniam & Galliam forte PHILASTRII tempore se insinuantem, BARON. *ad A. C. 288.* uti prorsus excludi non censemus, cum potuerit majoris imminentis mali esse prodromus, ita hic eam praecipue, aut solam, indicari ab Apostolo, prorsus inficiamus, cum characterismi illi simul sumti & recte considerati, longe alium coetum docentium cum capite suo visibili & monarchico, sub quo continetur, nobis ob oculos ponere debuerint. Non sane ad illos, qui primam ecclesiam turbabant, novatores poterat hoc vaticinium pertinere, ubi ὄσσοι καιροὶ v. l. obscure ostendunt, aliquem seculorum decursum antecessurum, antequam impletio praedictorum contingere debebat, & publicari auctoritate quadam, infallibilitatem sibi arrogante, decreta de conjugio certis hominibus prohibendo, de abstinentia a certis cibis certo tempore accurate tuenda, ut & de aliis traditionibus rigorose servandis. Quae omnia uti ad obnubilandum veram doctrinam *de justificatione per fidem solum*, merito Christi soli innixam, probe spectatura esse intellexit Spiritus Sanctus, ita quanta ecclesiae damna inde parentur, nullo modo voluit dissimulare.

IV.

Omnem operam navat CORNELIUS A LAPIDE, ut a suo coetu hoc vaticinium amoliat: Ad *Encratitas, Marcionis, Saturnini, Manetis, Ebionis discipulos*, nec non *Severianos* aliosque similis fursuris pertinere hoc quicquid sit vaticinii, asserit, &, ut speciem temporis conciliet, cum grano salis dixisse Paulum fingit, non ἐξ ἁποίς sed ὄσσοις καιροῖς isthaec reservata esse fata: ὄσσοις vero notare sequentia tempora, quae etiam post brevissimum interval- lum se offerre poterant. Parum vero aut nihil praesidii hic equidem contra conscientiam quaerit ac invenit, nam quod hic nominat ὄσσοις καιροῖς, illud ipsi constituit ἐξ ἁποίς

καί

κωρὸς 2. Tim. III, 7. Et si Anti-Christus, ex mente CORNELII, ut homo solitarius, postremis temporibus venire debebat, *ἀποστασία* vero ipsa sub iisdem temporibus contingere, ut ex *2. Thess. II, 3.* apparet, non poterit negare, quisquis demum sit Anti-Christus ex ejus mente, de eodem tempore loqui Apostolum in Oraculo nostro, cum haec duo loca sint unius objecti parallela. Sub eadem igitur tempora ac secula, quibus ὁ ὑπερωρέμενος erat Ecclesiam Dei infestaturus, etiam prohibitio ciborum & connubii ab iisdem, qui ipsi adhæfuri erant, una cum aliis falsis dogmatibus debebat proponi & defendi. Aut itaque concedendum est a CORNELIO, Anti-Christum illum ἐξοχικῶς talem, jamtum ubi *Cerimibus, Ebion* & reliqui, quos allegat, vivebant, fuisse dominatum, quod est contra verba aperta *Pauli 2. Thess. II, 3.* qui illud ad postrema tempora, non prima refert, & contra ipsius CORNELII assertum, qui τὰ ὕστερα ab ἐχάτοις distinguit, tanquam ea, quae proxima sunt aevo Apostolico a remotioribus: Aut largiri debet invitus, sub Anti-Christi exochici tempora ac dominatum incidere doctrinam falsorum Spirituum & daemoniorum, hominesque cauteriata conscientia praeditos, & nullos alios esse, qui prohibeant cibos ac matrimonium, quam qui hominibus justitiam externorum operum, loco justitiae per Christum acquisitae & per solam fidem applicandae, obtrudere ausuri erant. Nec aliter quam conscientia cauteriata porro scribit CORNELIVS: *Inepte haec novantes torquent contra coelibatum Sacerdotum & jejunia Ecclesiae. Non enim Ecclesia nuptias aut carnes prohibet, quasi per se malas, uti faciebant haeretici jam dicti, quos hic carpit Apostolus, sed ad refrenandam concupiscentiam & ad exercendam obedientiam & poenitentiam, sicut DEUS Adamo prohibuit esum pomi scientiae boni & mali, & Jonadab filius Rechab suis filiis & posteris prohibuit usum vini, aliaque multa.*

B

Ut

Ut vero haec folia tegant nuditatem, oppido veremur. Judicent cordatiores, quinam sint novantes, an qui illam prohibitionem matrimonii & ciborum cum Apostolica Ecclesia ignoramus, an illi, qui successu temporis, ex arbitrio humano, nullo praeunte verbo Dei, ea prohibuerunt, quae Deus ipse, tanquam creaturas & ordinationes bonas, liberas omnibus esse voluit? Deusne idem, qui Adamo prohibuit esum pomi certi, prohibuit cibos aut matrimonium? Bene vero factum, quod ipse CORNELIVS ad Rechabitas provocat, quorum exemplum humanis institutis inhaerendi non ad imitationem, sed ad convictionem conscientiae a Deo proponebatur, quanto magis Deo esset obediendum. Nam quae porro disseruit, male argumentari nos: *Pontifices Clericis prohibent nuptias, ergo prohibent nuptias*, inanissimum est; Quamdiu enim prohibitio conjugii ad Clericos facta, revera prohibitio est, & quidem nova, in Ecclesia Dei olim non audita, tamdiu non se extricabit, nam ne *Encratitae* quidem aut alii, absolute damnabant nuptias; & tacemus praeterea probra, quae hinc inde in Papatu adversus matrimonium, non obstante, quod pro Sacramento habeatur, jactata legimus, novo exemplo *conscientiae cauteriatæ*.

V.

Possemus ista fufe prosequi, si istud nobis nunc propositum esset, hoc enim solum ex reliquis omnibus *attributis* falsorum Doctorum excerpsumus, ut declararemus, quid sit esse *νεκαυτηγιασµένος ἐν τῇ ἰδίᾳ συνείδησει: cauteriatos in sua ipsorum conscientia*. Non enim negamus, hoc attributum, ut alia nonnulla, omnibus istis convenire, qui postremis temporibus lucem Evangelii violenter turbare sunt conaturi, ita tamen, ut quaedam alia deinceps sint *νευτήρια οὐκεία*, & magis singularia, quibus unus perperam credentium coetus ab alio distinguitur a Spiritu Sancto. Recte vero

vero Lutherus transtulit hanc Phrasin Pauli: *Die Brand-Mahl in ibrem Gewissen haben*, id quod ante omnia in antecessum notamus. Distinguit enim Apostolus inter *Subiectum quod*, nimirum totum falsum Doctorem, quantus quantus est, & *Subiectum quo*, ejus nempe *conscientiam*. Hac ratione recte dicitur, Pseudo-Doctores esse *cauteriatos in conscientia*, nec minus recte, *eorum conscientiam esse cauteriatam*. Nam qui Interpretes τὸ ἐν ita per *secundum* exprimunt, ut *cauteriatos esse secundum conscientiam* idem sit, ac *testimonio ipsius conscientiae esse cauteriatos*, veram quidem rem dicunt, sed mentem Oraculi non adimplent, quoniam, etsi negandum non sit, ipsos convictione suae conscientiae condemnari, atque adeo esse *αὐτοκατακρίτες*, & Paulus etiam hoc ipsum simul innuat & includat, opus tamen erat, ut *terminum in quo subiectum proximum & immediatum* ostenderet, ubi cauterium resideret, de quo essent convicti falsa pertinaciter docentes. Hoc vero constituit *ἰδίᾳ συνείδησις*, ut declararet, quantumvis omnes alios pro haereticis habeant, imo ferro flammisque excindendos clamitent, suam tamen conscientiam si examinent accuratius, prout se examinandam & intuendam instar objecti specularis, invitis quoque absque intermissione offert, tot & tanta ibi inveniant conscientiae ulcera, ut interdum insanabilia videantur, imo ne sanari quidem velint, sed in erroribus malitiose perseverent. Nihil ergo τὸ ἐν, sive veritas *in*, sive quoad vel *secundum*, innuit, quam ut designet velut locum, ubi virus malignum in Doctore pestifero resideat, & se in damna tot hominum diffundat, nempe *συνείδησιν ἰδίαν, propriam Conscientiam*.

VI.

Est igitur & datur *συνείδησις*, *Conscientia* quamvis impij homines dari nollent, & ejus existentiam interdum impugnare non vereantur. Vocis ipsius indoles & ἐνέργεια
decla-

declarat, non esse saltem factorum verborumque nostrorum spectatores ac auditores *Angelos* sanctos, *Diabolos*, prava *homines*, quorum praesentia vel videntes vel ignari fruimur, & *creaturas* reliquas, quas testes mutos esse, pro nobis aut contra nos, hinc inde Scriptura asserit: Verum etiam & praecipue *Deum* sanctissimum, qui tamen non acquiescit externis factis verbisque cognoscendis, sed intimos etiam recessus cordis humani & cogitationes novit. His itaque omnibus tribuitur τὸ εἰδέναι; etsi non una eademque ratione. Homo vero cogitans, loquens & agens, non minus factum verbum & cogitatum suum, cui studio quodam inhaeret, novit ac videt, actu quodam intellectus reflexo, perinde ut sensibus externis sui ipsius spectator & auditor est una cum aliis, unde ipsi competit τὸ συνειδέναι, factorum suorum conscium esse. Apparet ex hoc cuilibet homini datam esse ἰδίαν συνείδησιν, propriam sibi soli reservatam conscientiam, ita ut si contingat, quaedam & hominibus fieri ac suscipi, quae omnes reliquorum mortalium oculus & notitiam fugiant, Deus tamen noverit, & cuiuslibet agentis ἰδίᾳ propria, arcana & inevitabilis συνείδησις, qua sive velit sive nolit, actu novit, quicquid factum susceptumque sit, aut adhuc suscipere animum induxerit. Conscientia est cordis scientia, quae dupliciter intelligitur: videlicet ut illa quae se novit per se, vel illa, quae praeter se etiam alia novit ex se. Cor enim & se novit sua conscientia & multa alia. Quando novit se, appellatur Conscientia, quando praeter se alia, nominatur scientia. Ita BERNHARDUS, quanquam paulo aliter explicata voce conscientia, in libro de domo interiore, ita nominat eleganter Conscientiam. C. XXII. p. 1070. edit. Gillotianae. Et in Cap. XXIII. In speculo conscientiae status exterioris & interioris hominis cognoscitur. Anima enim non novit se, quae sine speculo est.

est.

est. *Speculum mundum clarum & purum totius religionis bona conscientia.*

VII.

Est itaque singulis hominibus *sua conscientia*. Argumentis hoc assertum dudum evictum est, & sigillatim B. BALDUINUS sextuplici robore firmavit, rationibus nimirum petitis 1. ex *litteris sacris* 2. ex *precibus sanctorum* pura & bona conscientia. 3. ex *gaudio & tranquillitate animi*, quae apud pios se exerit. 4. ex *terroribus impiorum*, adeo interdum conspicuis, ut nec verbis nec factis dissimulare possint. 5. ex *quotidiana experientia* hominum conscientiae morsus & stimulos sentientium. 6. Ex *dictis Sapientum Genitilium*, qui interdum conscientiae meminerunt, & ejus attributa quaedam indicarunt. Addemus tamen his tria adhuc pondera, quorum *primum* peti potest ex *natura animae rationalis*, cujus cum sit *voeiv & diovoeiv*, uti de omnibus aliis factis extra se positis, ita multo magis de factis propriis aut adhuc faciendis poterit judicium ferre accuratum, & de eorum bonitate aut pravitate esse certa, ita utposito intellectu etiam necessario ponatur Conscientia. *Alterum* suppeditat *indoles judicii divini* de actionibus hominum omnibus & singulis rigorosissimi & exasciatissimi, ad quod aliquando expediendum & exequendum requiritur convictio & expressio confessionis, per testimonia, quae cum exteriora non semper sint omni exceptione majora, requirebatur testis *αυτόπτης* & internus, semper agenti imo & cogitanti praesens, qui esset Conscientia. Quamvis *αυπίθεω* oculi divini ea interdum intelligat, quae notitiam nostram etiam subterfugere possunt. Pl. XIX. 23. *Tertium in fine & scopo legum* a Deo latarum reponitur, qui est normativus factorum, verborum & cogitatorum omnium, normae vero quaedam applicatio requirebatur ad normatum, unde opus

erat dari conscientiam, quae de actionibus humanis, aut jam susceptis aut suscipiendis, scrutinium & sententia institueretur ab ipso agente, utpote qui erat ideo rationalis creatus, ut usum rationis regularum applicativum exerceret. Atque hac ratione etiam *doctoribus ecclesiae* omnibus datam esse τῆν ἰδίω συνείδησιν *propriam suam conscientiam* docet Apostolus, qua sigillatim suorum dictorum factorumque consilii sunt, unde ad hanc Apostolus non praeter rem provocabat, bonitatis causae suae ex verbo Dei certus. Act. XXIII. 1.

VIII.

Quid vero est συνείδησις? an *scientiam* dixeris, vel *judicium*, an *actum* vel *habitum*, multum est disquisitum inter Moralistas tum nostros tum Scholasticos. Nec tamen ideo istis velitationibus nihil plane actum, aut *doctrina de conscientia* prorsus *obnubilata* est, ut opus sit novis dogmatum portentis, qualis quidem mens sedet *Anonymo* (quo nomine insigniemus autorem libri supra allati de Conscientia vernaculo idiomate scripti) quando sequentibus verbis mentem prodit: *Die Lehre vom Gewissen ist fast unbekant und ungewiß, C. I. p. 2. Es hat mich bedüncket, daß die höchstnöthige und wichtige Materie vom Gewissen sehr confus und verwirret sey, dabero wohl eine gründliche Untersuchung und deutliche Erörterung brauche. Praefat. Je mehr von Gott und von Gewissen geredet wird, je mehr wird die beyßame und nöthige Lehre verwirret und verdrebet, weil man ohne Empfindung und Erfahrung von solchen wichtigen Dingen redet, und damit die Unwissenden verführet, p. 2. Gleiche fata (als die Chymie) hat die Lehre vom Gewissen und der Weg zum Himmel selbst gehabt, massen viel tausend Bücher in dieser materie von solchen Leuten geschrieben sind, die nicht einmahl gewußt, wo sie das Gewissen suchen sollen,*
noch

noch weniger aber den Weg zum Leben jemahlen betreten haben,
 p. 3. Satis arroganter, ut solent, qui nova moliantur. Ne
 nostros quidem Conscientiae doctores eum excludere velle
 ex eo censu, patet ex scopo sermonis, dum suas de hoc argu-
 mento doctrinas aliis omnibus, quae unquam editae fue-
 runt, praefert, utpote quae plane novae sunt & Fanaticismum
 haud obscure invehunt. Si enim ex eo requiras, ut definiat
 tibi conscientiam, primum omnium tanquam certum & in-
 dubitatum *ἀποφύξαι* hoc ponit: *Es wird hoffentlich bey so bel-*
lem Lichte von verständigen Menschen, die nur ein wenig auff-
sich Achtung geben, nicht mehr widersprochen werden, daß
der Mensch aus dreym wesentlichen Stücken bestehe, und
als die kleine Welt etwas Irdisches, Himmlisches und Gött-
liches in sich habe, nemlich Leib, Seel und Geist. Also rühret
das Gewissen ber von der Wirkung des göttlichen Geistes,
der überall und also auch in uns ist. p. 13. 14. Unde etiam
vocem conscientiae sic torquet, ut sit scientia spiritus interni
una cum anima & carne, & sic triplicem etiam linguam for-
mat, carnis, (ita corpus ipsi nominatur) animae & Spi-
ritus p. 13. & 18. συνήνεσθω, de qua deinceps, nominat, den
alleserfüllenden Geist Gottes p. 23. Conscientiam ipsam nomi-
nat einen Funcken, der im Hertzen glimmet, oder sich im Her-
tzen offenbabret, p. 25. A definitione vero formanda abstinuisse
omnes Scriptores, qui de Conscientia scripserunt, aut quia
per modestiam noluerint audere, aut non potuerint p. 25. 26.
Et ipse tamen definitionem ponere non sustinet: Wir ab-
strahiren demnach billich von Anführung einiger definition,
weil wir sonst leicht unter die scholastischen terminos ins Ge-
dränge kommen, und den Ausgang aus dieser Verwirrung
noch lange Zeit nicht möchten finden können. Wir sind
ohne dem lange genug mit denen Grillenfängern in
Wirthshaus zum todten Buchstaben gefessen, und haben
 mit

mit ihnen gezecht, darumb wird es einmahl Zeit seyn, nüchtern zu werden, und uns durch eigenes Gefühl wieder zu der alten Einfalt zu helfen, welche das Gewissen jederzeit im Hertzengefühlet, oder von einer Wirkung eines höhern Wesens gehalten, weil die Seele sonderlich die Bestrafung im Gewissen wieder ihren Willen fühlen muß, im Gehorsam aber, wenn sie der Straffe nicht wiederstrebet, Rath und Unterweisung gewußt. Daber auch das Gewissen ein Licht genennet wird, p. 26. Et porro: weil Leib und Seele nach dem Maass ihres Vermögens und dessen rechten Gebrauchs zu einiger Erkänntniß und Wissenschaft vieler Dinge kommen können, so kan auch der würckende Geist GOTTES im Hertenzen des Menschen ein Gefühl produciren, welches dieser Erkänntniß bestimmet, und ein gewisses Wissen ist, weswegen es auch ein Mitwissen genennet wird, p. 27. Tandem vero ponit aliquam descriptionem: Dürffte also die einfältige Beschreibung des Gewissens diese seyn. Das Gewissen ist eine Empfindung der göttlichen Gegenwart und Würckung im Hertenzen nach Liebe und Zorn zur lebendigen Erkänntniß des Guten und Bösen, p. 27. Negat deinceps illam conscientiarum Theologiam, quae non ex eo fonte oriatur, esse veram: Wenn die Vernunft des Fleisches und der Verstand der Seelen etwas weiß, und von guten oder bösen erkennet, auch viel Worte davon machen, ja Bücher davon schreiben kan, so ist dieses Wissen noch kein Gewissen, so lange der Geist GOTTES nicht auch Zeugniß giebt, und die Hertenzen durch die Empfindung gewiß machet. p. 28. Tandem erumpit, & conscientiam ipsum Dei Spiritum partem hominis essentialem constituit. Es sey der Odem GOTTES, der Geist den erschaffenen Menschen eingeblasen, also hielte ein jeder Mensch etwas göttliches in sich (distinctum ab anima) wenn es gleich nicht weiß noch kenner, welches göttliche Theil neschamah, animus das Gemüthe heist,

beiß, und die Leuchte des Herrn Prov. 20. 27. genennet wird, weil es göttliches Ubrsprungs ist, und dem Menschen des Lichtes wegen gegeben ist, auch allezeit leuchtet, wenn es Luft hat. Denn das Leben des Lichtes ist die Luft oder die Freyheit, wenn aber dem Lichte die Luft benommen wird, da leuchtet es nicht, sondern brennet nur in der finstern Hitze, so lange es durch Bewegung leben und Hitze machen kan. Dieser dem Menschen eingeblasener Odem ist nicht nephesch anima, die irrdische Seele, die der Mensch mit den Thieren gemein hat, Er ist nicht ruach der Himmlische Luft-Geist, den der Mensch mit dem Gestirne und dessen Innwohnern gemein hat, sondern es ist neschamah der unvergängliche Geist, der zwar in allen ist, Sap. XII. 1. aber im Menschen vornehmlich als eine Leuchte des Herrn, ein ewiges und heiliges Licht gefühlet und empfunden wird. Diesen Odem nenne ich das Gewissen ab effectu, oder den Seelen-Geiß, das Göttliche Seelen-Vermögen, wer nun diesen Geist GOTTES im Menschen leugnet, der leugnet das Gewissen, welches sich doch bey allen Menschen findet, wenn es gleich gebrandmahlet wäre. p. 29.

IX.

Ita cumalata sunt doctrinarum fanaticarum monstra paucis his verbis, quae communicamus, ut pius animus horreat, & instar Augiae stabuli habeat, si velit omnia expurgare, quae hic docentur. Animadvertimus vero pauca & summopere necessaria. Et primo quidem minime omnium credimus, Anonymum ea, qua par erat, attentione nostratum Theologorum tractationes Conscientiarias evoluisse. Dubium enim nullum fuisset, arrogantem illam censuram, quasi de hoc argumento nemo praeter ipsum unquam sapuisset, omnibus Novatoribus familiarem, eum omisurum fuisse. Nam nec in methodo, nec re ipsa, quam tractarunt, habebat, quod merito desideraret. Alterum falsissimum est

C

prin-

principium, quod a sensu (*von dem Gefühle*) certitudinem cognitionis deriver; Nam quid eo fallacius? Saepiuscule quod imperiti credunt se in stomacho sentire, lieni aut hepatis debere peritiores docebunt. Et quid non est superbiae dementissimae, asserere coram ecclesiae facie, neminem unquam ex multis millibus Autorum, qui de conscientia scripserunt, percepisse sensu, quid esset conscientia? Non est, nisi Pharisaeorum, omnes alios habere pro irrogenitis, de quorum statu non nisi Numinis est judicare. *Tertium*, quod post tantos promissorum hiatus ad πολυβούλητον illud omnium Enthusiastarum, de tribus partibus hominis essentialibus, anima, corpore & Spiritu, totum tandem negotium redeat, tanquam ad summum mysterium, & rem omnibus seculis inauditam, nullique Theologorum nostratium, qui de Conscientia praeceperunt, perspectam, cum tamen *ἔυρημα* hoc neque ex Scriptura confectum adhuc, neque assensu ullius viri Orthodoxi comprobatum sit. Ita ut Anonymi verba potius κατὰ Βίβλον invertenda sint, & merito unumquemque admiratio subeat, *quomodo homines prudentes in tanta evangelii luce ad Fanaticas tenebras sponte devolvi, & illas nugas de tribus partibus hominis ex orco revocare possint*: Nam quid magis inconditum, quam dicere, quod, quia Spiritus Dei ubique & in omnibus, atque sic etiam in hominibus sit, ejus partem essentialem constituat? Ergone Spiritus Dei sive particula aurae divinae, ut Anonymus cum Ethnicis nominat animam mundi, p. 33. peccat, Diabolo servit, damnatur, in infernum detruditur, aeternis suppliciis subjacet? Nisi enim id ipsi contingat, pars essentialis impii non est, uti tamen statuitur. Dicit non potest, quantum malorum ex hac pestilenti opinione Anonymi exurgat, quam tamen adeo frivole propugnat: *Ob man sich gleich billig wundert, dass Leute von grosser Aukhorität*

thorität Informatoria conscientiae geschrieben, und doch die drey wesentliche Stücke des Menschen vor eine phantastische Meynung ausgegeben, obgeachtet die Heilige Schrift selbst 1. Theff. V, 22. 23. Ebr. IV, 12. Luc. I, 46. 47. ausdrücklich Geist, Seel und Leib unterscheidet, auch sonst an vielen Orten vornehmlich des Geistes im Menschen Meldung thut: so muß man sich doch dieses nicht irren lassen, weil sie nichts einzuwenden wissen, als daß die Seele schon ein Geist sey. Gleich als wenn es nicht mehr Geister im Menschen geben könnte. Statuiren doch die Malabarischen Medici, und zwar nicht ohne Grund, 10. Wunde im Menschlichen Leibe, welche sie wiederumb nach ihren sonderlichen Gängen in 70. eintheilen. Und solte denn ausser der Seele kein Geist mehr im Menschen seyn können, und warumb solte denn eben der Göttliche Geist, der in allem ist, vom Menschen ausgeschlossen seyn? p. 33. Ibidem tandem impudenter allerit, illum ipsum Spiritum esse Spiritum S. Alles, was GOtt in einer Seele auff unendliche Weise würcken mag, das geschiehet alles vermittelst dieses Geistes, welcher aurae divinae particula, ein Theil des Göttlichen Odems ist, der vom Vater und Sohn ausgehet. Zwar vom Vater, als ein Geist der Gerechtigkeit, vom Sohn aber als ein Geist der Liebe und Kindschafft, der in alle Warheit leitet, und das Hertz gewiß machet. Pungit in primis verbis dubio procul MENERINGIVM, accuratum Conscientiae Doctorem, qui perinde ut Orthodoxi reliqui, hanc divisionem hominis ferre noluit. Inform. Consc. p. 636. Neque in eo peccavit, ut Anonymo videtur. Nam loca Scripturae, quae adduxit, illud non docent. Distinguant inter hominis partes, sed non *essentiales*, quales diferte fingit Anonymus cum Fanaticis suis. Paulus dicit 1. Theff. V, 23. hominem regenitum habere *Spiritum, animam & corpus*, non vero dicit, illa esse *partes essentielles* ejus & naturaliter constitutivas. Verbum Dei potest accu-

rate dijudicare inter *animam* & *spiritum*, ergone sunt *partes hominis essentialis*? Hebr. IV, 12. Si hoc, partes essentialis quoque distinctae sunt *medulla* & *ossa*, non erunt igitur tres, sed quatuor: eadem siquidem est constructio & ratio loquendi in eodem textu. Sicut itaque *medulla* & *ossa* non poterunt nisi corpus, ita *anima* & *spiritus* non nisi unam partem essentialis constituere. Nec aliter se habent verba *Mariae* Luc. I, 47. nihil enim ibi praeterquam quod laetetur *anima*, & *spiritu* exultet. Ne per somnium quidem exprimere voluit hominis partes essentialis; nam ne *corporis* quidem meminit, atque sic duae saltem essent, non tres partes. Non itaque sequelam hanc: *Scriptura expresse distinguit inter spiritum, animam & corpus*, ergo *dividit hominem essentialiter*, nisi homo perverissimus plane struxerit: neque ex eo concluderit, ut facit Anonymus, quia *Spiritus* in homine *Scriptura* mentionem faciat, esse eapropter partem hominis essentialis. Falsissimum sic est, quod *Orthodoxi* nihil aliud possint objicere, quam quod *anima* jam sit *spiritus*. Etsi enim illud etiam argumentum satis validum sit, non tamen istud solum est. Non nisi praeter veritatem concluditur, *Spiritum divinum ubique esse*, constituere igitur hominis *partem substantialem*, atque sic hominis essentialis, nec minus cum in omnibus rebus creata sit, omnium quoque rerum creaturam substantiam. Vide sic, quid *Fanatici* ex *Spiritu S.* faciant! (nam de hoc loquuntur, *der vom Vater und Sohn ausgehet, vom Vater, als ein Geist der Gerechtigkeit, vom Sohn, als ein Geist der Liebe*) Est hac ratione aliquid de substantia hominis, & quidem qua talis & secundum essentialis considerati: est pars substantialis *impium*, gentilis, irrogeniti, est pars hominis damnati! *Apagae Satan!* Longe sapientius *D. Lutherus* in verba *Mariae* commentaturus: *Die Schrift theilet den Menschen in drey Theile,*
als

als Paulus 1. Theß. ult. Und ein jegliches dieser dreyen samt dem gantzen Menschen wird auch getheilet auff eine andere Weise in zwey Stück, die da heißen Geist und Fleisch, welche Theilung nicht der Natur, sondern der Eigenschafft ist. Das erste Stück, der Geist, ist das höchste edelste Theil des Menschen, damit er geschickt ist, unbegreifliche, unsichtige, ewige Dinge zu fassen, und ist kürztlich das Hauß, da der Glaube und Gottes Wort innen wohnet. Das andere, die Seele, ist eben derselbe Geist nach der Natur, aber doch in einem andern Werck, nehmlich in dem, was den Leib lebendig machet. Das dritte ist der Leib mit seinen Gliedern. T. I. Altenburg. p. 758. Divisio igitur est hominis sed *accidentalis*, non *essentialis*, nec distinguuntur anima & spiritus ut diversae essentiae.

X.

Quartum est, quod in assertis Anonymi adductis notamus, ipsum dum *corpus* pro *carne* habet, & nihilominus ipsi *scientiam* tribuit, imo & *sermonem* diversum a *scientia* & sermone *animae* & *spiritus*, ita omnia intricare, ut spiritum vertiginis mox agnoscas. Si enim *corpus*, quod ipsi est *caro*, & *scientiam* & *sermonem* distinctum habet ab *anima* & *spiritu*, sponte sequitur, id non per se habere, sed vi alicujus *animae*, materia enim nec intelligit, nec loquitur: Nihil itaque promptius, quam hominem habere quatuor *partes essentialis*, non tres, ut Anonymus fingit, nimirum *corpus*, quod caro est, *animam*, qua corpus cognoscit & loquitur, *animam* ab illa distinctam peculiari cognitione & sermone, & tandem *spiritum* ab omnibus reliquis diversum. Unde §) recte fecit Anonymus, quod ad definitionem Conscientiae struendam se accingere noluerit. A *nugis* enim, quas nominat promiscue doctrinas Theologicas de *Conscientia*, non bene & solide perceptis, nihil facilius fuit, quam transire ad fanaticorum veterum & recentiorum tenebras &

ignorantiam, quam equidem nominat *veterem simplicitatem*, (*alte Einfalt*) hoc tamen pulchro nomine indignam esse putamus, cum nonnisi haereticos spiritum talem, qualem Anonymus fingit, partem essentialem hominis constituisse, notorium sit. Neque Orthodoxi unquam Conscientiae formam & naturam ex *sensu & experientia*, sed Scripturae S. effatis descripserunt. Unde facile apparet, si quis Theologiae sobriae pertaesus (prout verba supra allata indicant) poculo Fanaticismi inebriari incipiat, credatque se omnia multo excellentius, quam totus coetus mortalium, tenere, quae & quanta sapientiae mysteria crepare possit. Non vero sequitur 6) quod, si veteres conscientiam pro effectu entis sublimioris habuerunt, & anima increpationem ipsius etiam invita interdum sentiat, lumenque sit conscientia, eam propterea deberi spiritui ab anima distincto, & tali quidem, qui Deus sit, ac partem nihilominus hominis essentialem constituat. Haec enim male cohaerent, & praeter necessitatem omnemque veritatem compinguntur. Sufficit enim, effectum illum in anima hominis produci posse per *ordinariam Spiritus S. operationem*, ut non opus sit, cum partem hominis constituere: Et vel ideo non potest esse *pars hominis*, quia est *lux*, quae non est *pars*, sed *affectio partis*. Neque 7) descriptio Conscientiae, ab Anonymo post tot ambages & tergiversationes producta in medium, admitti poterit, sensus enim divinae praesentiae & operationis formale Conscientiae absolvere nequit: cum ejus sit potius effectus, sensus enim ille aut laetificus aut terrificus est, & ex judicio Conscientiae jam facto resultat; Ita *norma* non poterit esse (*nach Liebe und Zorn*) *Dei amor & ira*, sed *verbum & praescriptum Dei*, ad quod examinat Conscientia facta quaevis, & prout illa deprehendit, aut amorem aut iram Numinis sibi ipsi denunciat. Nec finem genuinum constituit,

stituit, zur lebendigen Erkenntniß des Guten und Bösen. Nam cognitio illa est aut *abstractiva & generalis*, quid sit bonum aut malum, atque haec non est finis, sed antecedens Synteresis, aut *concretiva applicativa & specialis*, ut cognoscatur ac decidatur post applicatam regulam, an praesens actio sit bona vel mala, praemio vel poena digna, atque haec rursus non finis est, sed *actus* potius conscientiae *formalis*. Nulla itaque ratione describitur id, quod describi debebat, quando dicitur, *das Gewissen ist eine Empfindung der Göttlichen Gegenwart und Wirkung im Herten nach Liebe und Zorn zur lebendigen Erkenntniß des Guten und Bösen*: Nihil obscurius & intricatius, nihil quoque falsius poterat dici. Quando postmodum 8) eam Theologiam conscientiarum falsam dicit, *wenn die Vernunft des Fleisches und der Verstand der Seelen etwas weiß und vor gut oder böse erkennet, auch viel Worte machen und Bücher davon schreiben kan*, donec Spiritus Dei S. tertia pars hominis, testimonium praebet, nugas sane obtrudit, dum fingit *rationem in corpore*, quod carnem nominat, intellectui animae contradistinctam, utramque vero rursus spiritui opponit. Portentum est *ratio corporis & carnis*. Caro enim non corpus est, sed totus homo in naturalibus suis viribus spectatus, idemque consideratus secundum utramque partem sui essentialem, ita *anima & corpus caro est*, non solum corpus, quod Anonymus cum multis fanaticis assumpsit. Vicissim *Spiritus* Scripturae significat *vires hominis supernaturales & superius acceptas* in regeneratione a Spiritu S. afficientes rursus totum hominem in anima & corpore spectatum. Ut adeo equidem recte dici queat, non sufficere *dictamen carnis*, id est conscientiae naturaliter spectatae, sed requiri *dictamen conscientiae* per Spiritum Dei verbi ductu illustratae: falsissime vero omnium *caro* dicatur *corpus*,

pus, falso corpori tribuatur intellectus, falso non minus dictamen conscientiae naturale pro spurio venditetur, falso tandem, nihil hic veri sine sensu & experientia a quoquam feribi posse, asseratur.

XI.

Quae 9) Anonymus rursus de Spiritu Dei in homine essentiali profert, ex Schola BOEHMII aut aliorum Enthufiatarum hausta videntur, quando inspiratum homini *ens divinum, lucem substantialem, partem aurae divinae* existimat, tribuitque illi *animam terrestrem, aëream vel aetheream, & tandem coelestem divinam & incorruptibilem, sensibilem nihilominus & perceptibilem*, absque omni suffragio, nec sine miseranda corruptione & contemtu Scripturae, quae illa *Ευρηματα* fanatica nunquam confirmavit. Hunc *Spiritum pro conscientia* venditat, *diesen Odem* nenne ich das *Gewissen, oder den Seelen-Geist, das göttliche Seelen-Vermögen*, & nihilominus haeret, utrum conscientia ipsum Spiritum, aut Spiritus effectum constituat. Utrumque vero male & praeter rationem. Non enim sequitur, prout argumentatur: *Wer diesen Geist Gottes im Menschen leugnet, der leugnet das Gewissen, welches sich doch bey allen Menschen findet, wenn es gleich gebrandmabt wäre.* Dudum enim de Conscientia orthodoxe, ac Scripturae conformiter a nostratibus dictum est, neque opus erat illis ad fanaticorum excogitatum *Spiritum* referre, quae in *anima* ipsa fieri, ipsa Scriptura dicitur. Ubi *anima*, ibi etiam *conscientia*, nec requiritur, ut Spiritus ab ea distinctus fingatur. Equidem sibi p. 208. aliquam objectionem format, *weil der Geist der Gnaden und Gebets über die Gläubigen ausgegossen wird, Zach. XII, 10. so scheinet es, daß man dasselbe nicht vor den Geist des Gewissens ausgeben könne, alleine wer das Wesen des Geistes versteht, und weiß zugleich, daß Gott ein Geist ist,*

ist, der uns von seinem Geiſt gegeben hat, und daß nur ein einziger solcher Geiſt ist, von dem das Leben Gottes im Menschen herrühret, &c. der wird auch die unterschiedene Redens-Arten vom Geiſte recht und wohl unterscheiden, sondern auch vergleichen können: Nondum vero satisfactum est argumento. Nam manet certum & invictum, quod quicquid homini jam naturaliter constituto, in regno gratiae demum datur & superadditur, illud non possit esse pars hominem naturaliter constituens, & essentialis, quicquid etiam ad conciliationem falsi dogmatis cum scriptura exquiratur ac tentetur. Sicut etiam istud probationem contra Anonymum suppeditare potest, quod dicat *Conscientiam esse Spiritum Dei*, & tamen posse esse *cauteratam*; Quae quomodo inter se absque insigni tortura conciliari possint, non deprehendimus. Suffecerit nobis confessio ipsius Anonymi, probationem suam esse confusam: *Es ist uns genung nur überhaubt und confuse gezeuget zu haben, daß ein Gewissen sey, und daß dasselbe von der Wirkung des göttlichen Geistes, der überall, und also auch in uns ist, herkomme &c.*

P. 14.

XII.

Ex verbo Dei igitur edocti meliora, iniquimus Novatoribus sua, & cum certi simus, hominem duabus partibus constare, *anima spiritali & immateriali, & corpore terrestri ac materiali*, conscientiam in toto homine velut subjecto quod & mediato, ejusque *anima* tanquam subjecto quo, & mediato residere nulli dubitamus. Uti enim prius confectum est ex Scripturae locis disertissimis *Eccl. XII. 7. Ps. LXXXIV. 3. Jacob. II. 26. Luc. XII. 4. Ps. LXXIII. 26.* Ita non minus probatum, animam facultatibus binis principalibus *intelligendi & volendi* pollere. Et priorem quidem aut *Theoreticam* aut *Practicam* esse; Hanc vero versari in di-

D

judica-

judicatione actionum omnium, quae cum aut alienae sint, aut nostrae ipsorum, oritur in posteriori respectu *συνείδησις* *id est propria Conscientia*, ut hic Apostolus nominat, quam describeris optime per facultatem animae humanae quoad intellectum inditam aut naturalem, aut simul supernaturalem, in actu perpetuo positam, actiones suas aut ante earum functionem, aut post eam, ductu normae a Numine praescriptae, examinandi, excutiendi & dijudicandi, utrum bonae vel malae sint, utrum cum praescripta officii ratione conveniant, vel ab ea ablutant. Non animus est descriptiones aliorum inquirere & cumulare, ut quando AQUINAS definit Conscientiam per dictamen rationis applicatum ad opus, dictamine non pro potentia, nec habitu, sed actu sumto, quem sequitur cum aliis BARTHOL. DE MEDINA in Thomae Prim. Secund. Quaes. 19. p. 451. ubi alii Scholastici habitum scientiae faciunt cum inclinatione voluntatis ad faciendum id, quod ratio dictitaverit in II. 2. 39. 9. 4. AZORIVS Moralistarum non postremus facit quandam animi rationem vim & legem, qua de recte & male factis admoneamur, & esse in homine dicit quandam rectae rationis scintillam, bonorum malorumque factorum indicem & judicem, T. I. Opp. L. II. c. VII. p. 71. Ita controversiam movent an sit intellectus, an voluntatis? Prius, & recte quidem conficit ac determinat JAC. GORDONVS Opp. Theol. moral. T. I. L. I. Quaes. 9. c. 2. p. 103. nec non FRANCISCUS DE OVIEDO Theologus Complutensis T. I. opp. in Thomam Tr. V. Controv. I. p. 391. cum aliis pluribus, quos adducere non vacat. Hoc saltem addimus necessitatis causa, ne, quando facultatem dicimus conscientiam, intelligatur potentia quaedam actui opposita & cessans, sed quae cum perpetuo actu & quidem secundo conjuncta sit, unde non refragatur, si quis actum nominet, ut D. STRAVCHIVS Theol. mor. p. 23. nec tamen actum merum esse apparet, quia

quia in Scriptura, fatente D. BEYERO in *Theol. Moral.* p. 159. Conscientiae nomen praeter actum quem designat, etiam aliquid in homine permanens importat, *tangquam vim aut facultatem* vel ἐνέργειαν aliquam. Ad priorem conceptum spectat, quando Conscientia dicitur *judicium, dictamen*. Ad *posteriorem* quando dicitur *pollui* Tit. I. 15. *Cauterio inuri* 1. Tim. IV. 2. *imo emundari*. Ebr. IX. 14. Et facile apparet, qua ratione factum sit, ut nonnulli, methodi doctrinae non ignari, conscientiam pro *habitu* agnoverint, siquidem principia intellexerunt, ex quibus ratiocinatio de actionibus instituitur & conclusiones formantur. Unde etiam HIERONYMO & aliis synteresis, de qua MOX agendum, conscientia dicitur. Conf. praeter alios FORBESIVS A CORSE *Theologiae moralis T. I. Opp. C. 16. p. 39.* & BALDWINVS, qui eam facultatem mentis operativam dicit: *Cassibus Conscient. L. I. C. III. p. 7.*

XIII.

Recte igitur Nostrates, & qui eos ex Pontificiis ac Reformatis sequuntur, conscientiam non *uno actu* se exerere, sed primo omnium gaudere intellectum practicum hominis *complexu quodam principiorum*, tum *naturalium*, tum *supernaturalium*prehendunt. Illa partim *a natura habet inscripta*, partim *per bonam educationem* & exercitium crebrum intellectus acquiruntur. Haec vero divinitus per lectionem, ascultationem & meditationem impetrantur. Ideo enim tribuitur hominibus, sigillatim Pseudo-Doctoribus ab Apostolo *conscientia cauterata*, quia notitiam veritatis habebant, ad quam dogmata sua & vitae rationes componerent. Hunc complexum principiorum nominant Moralistae & veteres & recentiores συντηρησις, voce HIERONYMO jam familiaris, id est *receptaculum* sive *penarium*, in quo custodiuntur praecipua omnia, quaecunque tum *connascuntur* tum *animo*

insinuantur. De quo negotio juvabit Lectorem benevolum legere DANNAVERVM in *Theologia Conscientiaria* T. I. Sect. I. Art. 3. p. 41. sq. Spiritus S. nominat ἕγγον ἕ, δικαιοσύνη νόμος Rom. I. 32. II. 14. quicquid nimirum legum & praeceptorum tum ex natura tum ex Scriptura notum est aut esse potest: & ante omnia Lex inscripta omnium mentibus, quia reliqua praecepta omnia in hac fundantur, & concentrantur, unde Apostolus dicit gentiles Lege externa destitutos, sibi ipsis esse legem Rom. II. 14. Hoc vero, quod valde mirearis, Anonymus supra allatus in libro suo audacter negat p. II. *Die Erfahrung widerspricht, daß einiges Principium, es sey Theoreticum oder practicum denen Kindern und unverständigen bekant, oder dermaßen allgemein sey, daß jedermann demselben Beyfall geben solte, massen die größten Laster von einigen Völkern als gantz indifferente und zulässige Dinge ohne einige Gewissens-Angst begangen werden, daß auch keine einzige Moral-Regul, wenn sie nicht etwan zur Erhaltung der Gesellschaft nöthig erachtet wird, bey allen Völkern durchgehends angenommen wird, sondern man wird hin und wieder bey den Menschen contraria principia practica, und auch sehr unterschiedene Gewissen gewahr, welche doch, wenn die principia connata wären, alle überein seyn müßten, wie solches der gelehrte Engelländer Johannes Lockius in Tract. de Intellectu weilläufig und gründlich ausgeführt hat.* Bene facit, quod fontem erroris manifestat. Plures enim praeter Anonymum seduxit LOCKIUS specie nominis: rem sobrie expendentes, ac novitatem non prurientes dubios reddere non potuit. Asserta Scripturae nobis potiora sunt, quam experimenta LOCKIANA; Neque Anonymus, neque LOCKIUS, quid in intellectu Infantum actu primo repositum sit, quod non melius noverit Scriptura, expiscari potuit. Dudum satisfactum est LOCKIO, qui

inscriptam gentilibus legem expungere non potuit ex Rom. I, 19. II, 15. Si gentiles praxi introduxerunt leges illi legi contrarias, veritas asserti Divini non cadit: falsumque est, gentes dari omnes sensu numinis orbatas: cum ex peregrinatorum, quibus gentiles sua sacra minime retegunt, sermonibus parum sapere quis possit. Intricat itaque se Anonymus, quando ad Spiritum suum tandem negotium trahit: So gerne wir glauben, daß dem Menschen von Natur nichts ins Gehirn geschrieben sey, (quasi ratio non etiam sit in corde, quis eam in cerebrum collocavit?) so gewiß sublen wir ein principium in unserm Hertzen, das immer Gesetze schreibt, welches principium eben der Geist ist, der das Hertz gewiß machet. p. 12. Hoc modo anima rationalis in cerebro, spiritus Anonymi in corde sedet, qui scribit leges: Ergo vel invitus cogitur concedere esse inscriptas cuilibet, quidni etiam gentilibus? sive jam fiat a Deo, ut nos credimus in ipsa propagatione hominum & animae traductione, sive a Spiritu, quem sibi falso Anonymus excogitavit.

XIV.

Cum vero naturalia principia sive inscripta ab ipsa hominum origine, sive paulatim hausta & comparata, ad recte & plene formandum iudicium de actionibus eorum, minime sufficiant: opus sane est, ut per illuminationem Spiritus S. ejusque gratiae assistentis intellectus ex verbo Dei ulteriori cognitione eaque salvifica imbuatur, atque sic *συντήγνως* hominis augeatur, & mirum in modum locupletetur, imo etiam per gratiam Spiritus S. regenerantem & inhabitantem sublimetur, purificetur, & in talem statum redigatur, quo adest *spiritus carni*, qualis erat ante regenerationem, contradistinctus & oppositus. Unde jam apparet in homine *irregenito*, uti non est *spiritus*, sed mera *caro*, & carnalia consilia, ira luctam, quae oritur ex conscientiae illius

principiis, non esse *spiritualem*, sed *naturalem*, ubi *ratio* cum *concupiscentia* militat, cum in *spirituali*, qualis datur in *homine regenito*, certet *spiritus & caro*, vires supernaturales & dictamen conscientiae illustratae ac illuminatae, cum *concupiscentia* adhuc residua & dominium interdum affectante. Cadit igitur *triplex lingua*, ab Anonymo in quovis homine, certantis inter se corporis, animae & spiritus, excogitata p. 13. Sufficit *lingua spiritus* (nempe veri, non fanatici) & *carnis*, sub qua & corpus cum anima continetur. Rursus vero spiritum suum hic obtrudit Syntereleos loco: *Man muß sich inzwischen wundern, daßes Leute giebt, die eine συντηρησιν, eine solche Huth Gottes im Menschen statuiren, und doch nicht leyden wollen, daß andere eben das mit ihnen statuiren, und daß sie es mit einem deutschen und Schriffmäßigen Namen den alles erfüllenden Geist Gottes nennen, welches man vor Ketzerey ausschreyet, eben als wenn es dem Christenthum nicht gemässer wäre, mit der Schriff als mit der Lateinischen Orthodoxie zu reden, die sonderlich im Papsthum ihre meisten Wunder in kauerwelschen Wörtern und obscuren Terminis gesucht, wie die Schrifften der Scholasticorum ausweisen. p. 23.* Verum nolit credere Anonymus, se aut vocabulum commodius, quam *συντηρησεως* est, invenisse, cum hoc non Scholasticorum, sed antiquissimorum Patrum sit, aut suum vocabulum nostro aequipollere, cum Spiritus S. nullo modo sit *συντηρησις*, etsi tanquam ejus opus aut effectus certo modo apud omnes homines concursu generali, apud fideles etiam speciali, dici & haberi queat. Cum itaque de alia longe re, & plane his incongrua, praeterea ficta, ac in verbo Dei non fundata, loquatur, non male feret, si ejus compellatio in Ecclesia orthodoxa, ubi didicimus distinctius loqui, nondum recipiatur; Et quantum ipsi erit negotii probare, quod affert assertum, orthodoxiam pleraque sua mysteria ex Scholasti-

laeticis & obscuris terminis reponere, cum hi, quibus haec usi sunt praestantissimi Theologi, non ad obscuritatem, sed dilucidationem serviant, quod Fanatici, dante id Numine, damno quodam suo didicerunt.

XV.

Posita sic συντηρήσει, tanquam primo conscientiae actui, quo novit dictatque mens, quid faciendum fugiendumque sit, facile apparet, etiam Conscientiam cauteratam, antequam cauterio signetur, (de quo mox dicemus,) habere perspectum, quid docendum, dicendum & agendum sit, adeoque instructam esse non saltem generali Idea veri & boni, verum etiam specialiori cognitione hujus vel illius doctrinae aut regulae. Unde nihil deinceps superest, quam ut praecpta illa applicentur ad factum; Quod cum aut faciendum adhuc sit, aut jam factum, solet a Moralistis Conscientia in Antecedentem & Consequentem distingui, quarum illa factum ante factum, altera post factum dijudicat. Utrobique autem debet accedere accurata notitia illius facti secundum circumstantias, ut antequam patretur, animo repraesentetur, postquam patratum est, distinctissime, vividissime, & quoad minutissima memoriae inhaereat, si praecipue sit extantius paulo. Hoc dici posset συνεπίδοσις, sensu Etymologico. Dicunt alii, ut STRAVCHIVS, σύνεσω. Nec male: quia est scientia & intelligentia rerum gestarum. Unde conscientia dicitur esse instar mille testium, adeo ut in ruminandis facti circumstantiis interdum ne ulla quidem excidere videatur. Re sic peracta, tandem ipsa applicatio fit ab intellectu pratico, homine etiam non multum disquirente, a lege ad factum, ut hoc declarat aut bonum, aut malum, ac simul vel poenam vel gaudium dicitur. Hos tres actus conscientiae aequiparari alicui Syllogismo sagaciores animadverterunt, unde non dubitarunt, illum hic adhiberi, quotquot fere de
Con-

Conscientia doctrinam tractarunt. De Noltratibus res certa est. E Reformatis GVIL. PERKINSVS, inter Doctores morum non postremus, non aliter: *Judicat Conscientia per modum aliquem ratiocinationis aut disputationis, qui Practicus Syllogismus dicitur, ideo Paulus Rom. II, 15. ait ratiocinationes, τὰς λογισμῶς, sese mutuo aut accusare aut excusare. In ratiocinando Conscientia duobus adminiculis utitur, mente & memoria. Mens est promtuarium regularum, memoria particularibus actionibus menti repraesentandis inservit: Conscientia his suffulta certa deinde argumentationis quadam ratione, sententiam pronunciat: Exemplum ab Homicidae aliqujus conscientia desumi potest in hunc modum:*

*Omnis homicida est maledictus, inquit mens,
Tu homicida es, addit Conscientia opem ferente memoria,
Ergo tu es maledictus, concludit Conscientia, atque sic pronunciat sententiam.*

In Anatomia Conscientiae Opp. p. 1231. Nec aliter alii, sigillatim antea allatus FORBESIVS a CORSE L. I. c. 16. Theol. moral. p. 39. Taceo AMESIVM & alios, omnium manibus tritos, qui rei hujus naturam penitus ingressi, alio & distinctiore modo delineari haud posse non praeter gravissimas causas censuerunt.

XVI.

Quid vero ad haec *Anonymus* noster? Pro divini Spiritus, quem sibi datum credit, plenitudine ea *pro ineptis* habet. *Andere meinen*, Conscientia *beisse so viel, als concludens scientia, ein wahrer Schluß und Syllogismus, wodurch der Mensch sich selbst das Urtheil spricht. Z. E. Wenn ein Todtschläger in H. Schrifft liest: Wer Menschen-Blut vergoest, des Blut soll wieder vergossen werden, so macht das Gewissen, oder vielmehr der Geist im Gewissen die Application, und spricht: Du hast Menschen-Blut vergossen, und endlich spricht das*

das Urtheil: Darumb muß dein Blut auch vergossen werden. Allein daß diese Derivation gantz ungerichtet, und vor das Gewissen viel zu langweilig sey, kan jedermann erkennen, der auff den schnellen Zeugen des Gewissens Achtung giebet. Denn dergleichen Schlüsse gehören nicht einmahl ad scientiam, geschweige denn ad conscientiam, weil die bloße Vernunft mit der gantzen Syllogistischen Aristotelischen Kunst zu Erfindung und Erkänntniß der Wahrheit ungeschickt, und eine Feindin des Gewissens ist, das Gewissen auch hundert Überzeugungen mit größter Bebedigkeit machet, ehe man auff der Aristotelischen Esels-Brücken einen einzigen Syllogismus zuwege bringet. p. 16. Satis acerbe & incondito rudique stylo isthaec scripta video, ubi nullus tamen satyrae est locus, nec causa ulla. Et si enim Syllogismus practicum illum non secum forte ferat vox conscientiae, eum tamen non faltem doctrinae melioris causa in hac doctrina concipi posse, verum etiam a conscientia actu ipso formari, ita certum est, ut Novator frustra infringere & negare audeat. Exceptio illa, quod Syllogismi talis structura Conscientiae nimis sit proluxa, (viel zu langweilig) non nisi frivola dici potest, nam quod verbis necessariis ore vel calamo exprimitur, illud in mente vel momento fieri posse, vel coecus videat & animadvertat: Potestque animus noster in ictu velut oculi adeo multa cogitatione complexi, ut ad illa eo ordine, quo concepta sunt in mente, exponenda, longo verborum contextu opus sit. Syllogismos non ad scientiam pertinere, assertum est eorum, qui inter scientias sub specie novae doctrinae barbariem introducunt, & a cibis melioribus ad glandes juvenes revocant. Quomodo-cunque rem proponant novatores, si quod ponunt, probant, Syllogismum vel formalem vel virtuales ponere, necesse est. Quidni etiam pertineat discursus sive Syllogismus ad conscientiam & iudicium intellectus? Pone Spiritum Dei
E
ipsum

ipsum esse conscientiam, & repraesentare hominis peccata, quid quaeso aliud egerit, quam ut Syllogismo vel explicito vel implicito ipsi damnationem annunciet, sive jam forma logica eum exponat, sive forma oratoria investiat, nihil interest. Sensit sane vim syllogisticam & argumentativam per conclusionem a lege ad factum Cainus, quando Deus eum ita alloquitur: *Gen. IV, 10. Quid fecisti? vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra. Nunc IGITUR maledictus eris super terram, quae aperuit os suum, & suscepit sanguinem fratris tui de manu tua!* Etsi igitur conscientia sit testis festinans, quae tamen Phrasis in Scriptura de Deo usurpatur, *Malach. III, 5.* non tamen sequitur, eam Syllogismo non uti, ubicunque enim est *lex & applicatio* legis ad factum, ibi Syllogismus, quantumcunque praecipitatus interdum, & cumulatius vel 100. aliis Syllogismis: nec opus est, ut ex *ponte illo logico*, (quem si recte intelligerent Novatores, non ita scabiose exciperent nasutuli,) diuturna inquisitione medius terminus petatur, cum ibi sit in promptu propter leges cordi inscriptas, quae mox & sine mora hominem convincunt, & male a Novatore negabantur. Falso etiam dicitur, *rationem esse inimicam conscientiae*: per quicquid enim gentiles de Dei existentia & iustitia, ut & natura peccatorum suorum, convicti fuerunt, illud non poterat esse conscientiae contrarium, sed ejus potius instrumentum. Atqui, per rationem illud factum esse, testatur *Apostolus Rom. I, 19. 20. 21.*

XVII.

Potius itaque certum habemus, Syllogismo conscientiae practico recte ac diligenter considerato, patere felicius posse, quomodo Deus in Conscientia, in ipsius hominis intellectu forum erigat, certosque *actus legales* ante factum, *judiciales* vero post factum exerceat, & in iis homo seipsum citet ad tribunal, seipsum *accuset*, sibi ipsi *testetur*, *legem applicat*

applicet, definiat, imo & exequatur per sensum vel gaudii vel moeroris ex sententia definitiva resultantis. Unde actio conscientiae condemnatoria quam violenta sit facile apparet, dicitur enim κατ'ὄντως compunctio, quae multis velut aculeis fit. Act. II. 37. Hae sunt plagae & verbera, quibus peccator a seipso percutitur. 2. Sam. XXIV. 10. Vermis est rodens & perpetuo arrodens cor hominis, in ipsis etiam cruciatibus infernalibus non desiturus Ef. LXVI. 34. Atque nihil hic interest, utrum diu post factum, an mox post illud perpetratum, rigorosum istud examen instituat, sufficit eo exacto & hominis peccantis reatu deprehenso oriri pudorem, tristitiam, timorem, perturbationem & non raro desperationem. Primo sibi ipse displicet homo, doletque, se peccasse, unde saepius Scripturae erubescitiam peccatoribus tribuit Efr. IX. 6. Dan. IX. 7. Pl. LXX. 3. Altero, non a vitio sanguinis & humoribus superfluis, ut fit interdum, sed a reminiscencia crebra peccati commissi, derivando, homo ita movetur, ut objecta quaecunque, alias ad animum exhilarandum composita, eum potius dejiciant & prosterant, lacrymasque crebras eliciant, praecipue, ubi poenae peccatorum irruunt, graviterque affligunt Gen. XLII. 21. Jos. VII. 25. Ef. XXXIIX. 15. Tertio ita perplexa mens redditur, ut objectum quodvis, tanquam terrificum & ad puniendum a Deo immisum, intueatur, nullaque ratione ad aliam sententiam permoveri possit. Conscientia scelere obscurata homini terrorem incutit, si modo vermiculum aliquem, caput humo exerere, aut pavidum leporem sibi obliquare, vel repente corporis sui umbram conspiciat aut etiam timidae mentis praesagia secum volvat: Ita PERKINSVS l. c. p. 1232. qui simul notat, non praeter rem fieri posse, ut talis terror etiam in corpore passiones ac motus violentos excitet, quales sunt ardor & aestus summus, Ascensus Iliorum & intestinorum,

deliquia & Synopae crebrae, somnia terribilia, quod exempla fatis lugubria testantur. Sap. XVII. 11. sq. Prov. XXVIII. 1. Levit. XXVI. 26. Quartus effectus nōa minus horrendus est, qui in perturbatione, conquassatione & statu inquieto totius hominis consistit, eoque rem perducit, ut nullius tranquillitatis sit capax, verum etiam ex impatientia varia effutiat, Deo & homini indecora, instar maris non quiescentis, quod coenum & lutum expellit Es. LVII. 24. Sicubi remedium non applicatur, sequitur tandem interdum V. Desperatio, ex constanti conscientiae accusatione & condemnatione, falsaque persuasione, ac si nulla spes veniae & misericordiae divinae reliqua sit, coorta, eoque hominem deducens, ut ad Saulis, Ahitophelis, Judae & aliorum exemplum manus sibi violentas inferat.

XVIII.

Quae hic differimus, ad Conscientiam pertinent *rectam*, quae etiam datur in Haeticis, falsa pertinaciter docentibus, secundum oraculum nostrum: ubi dicit Apostolus, eos etiam habere τὴν ἰδέαν συνέδησιν. Haec enim exercet in ipsis *actum directivum* ante facta, jubetque, ut nequaquam aliter doceant, quam verbi divini regula exigit, sed *maneant in verbis sanioribus Domini Jesu Christi & vera de pietate doctrina.* 1. Tim. VI. 3. *servent accurate & tucantur hypothesis saniorum verborum de fide & charitate in Christo* 2. Tim. I. 13. *verbum Dei ut operarii fideles recte partiantur, populoque Dei salutariter proponant, non corruptum novaturientium doctrinis, aut fabulis & traditionibus contaminatum.* 2. Tim. II. 15. 16. *sub quacunque pietatis larva & specie id fieri possit: Doctrinamque sanctam etiam vitae sanctimonia in exemplum gregis exornent, non dominando in populum, sed ex toto corde illius salutem quaerendo, procul omni avaritia & impuritate.* 1. Petr. V. 2, 3. & ubique curent, ut *habeant*

babeant conscientiam bonam 1. Tim. I. 19. Ubi vero post facta actum judiciale exercet, sicut doctorem in sinceritate Deo servientem absolvit, (ita tamen, ut se coram Deo *non ab omni culpa immunem profiteatur* 1. Cor. IV. 4.) gaudiumque & tranquillitatem, ac promptitudinem in ejus animo producit *Phil. II. 17. 18.* sic ubi secus res gesta est, non poterit non motus satis horrendos concitare conscientiae judicium, & *συνείρησις* quidem suppeditat magnitudinem muneris docendi ac ministerii officia, praemia & poenas, *memoria & scientia* subministrat doctrinarum propositarum aut *falsitatem* aut *incertitudinem, negligentiam & incuriam, vitiae* praeterea *improbritatem, animarum damna & scandala* contracta, tandem conclusio aeternas & eo magis horribiles *poenas* annunciat, quo excellentiores gloriae gradus sunt, qui sinceros Dei ministros aliquando in aeternitate manent. *Dan. XII. 48.* Hoc ordinarium est officium conscientiae, adeo, ut etiam in regeneratis illud expleat, & de peccatis commissis eos commonefaciat, perinde ut ante factum ipsos ad abstinendum compulit.

XIX.

Sunt vero adjuncta quaedam conscientiae, quae probe expendi debent, & ex quorum ordinatione colligi poterit, quam sedem habeat in hac doctrina *Conscientia cauterata*, de qua agimus. Est enim I. aut *naturalis* aut *regenerata*: Illa ex *solis naturalibus principiis* de actionibus judicium instituit: Haec vero simul de officiis omnibus ac singulis ex *revelatione* Scripturae edocta, eo praestantiorem fert sententiam, quo magis lumen hoc prae altero excellit, unde irregnitum coerces ratio, regenitum Spiritus, in regeneratione acceptus, non Spiritus a Fanaticis excogitatus, qui omnibus hominibus sit communis. Est porro II. aut *recta* aut *erronea*: Illa jam descripta est, & ex veris

ris atque indubitatis principiis veraque facti scientia de ejus bonitate aut pravitate exasciatum ac legitimum iudicium format: Haec vero aut falsis principiis *imbuta*, aut illorum cognitione *destituta*, aut circumstantiarum facti *ignara*, falsam & praeposteram sententiam dicit, adeoque hominem in miserum satis statum conjicit, ut in certis casibus, & secundum illam conscientiam agens peccet, & contra eam aliquid suscipiens non minus delinquat. Et praeterea III. Conscientia aut *certa & firma* aut *probabilis & dubia* est. Illa de veritate principiorum suorum secura sententiam suam ratam habet firmamque: Haec formidinem aliquam oppositi circa hoc vel illud agendum in specie sentit, adeoque ad id, quod maxime probabile deprehenditur, tandem se alligat aut se ad neutrum determinat, de quo Morum Doctores multa praecipunt, quae huc non spectant. Non minus est IV. aut *integra* aut *vulnerata* ac *laesa*; Illa circa hoc vel istud factum hominem non impegisse dicitur, neque dictamen suum laesum fuisse testatur: Haec vero homini objicit, esse alicubi peccatum, idque vel gravius vel levius se habere, ac necessitatem applicandae medicinae imponit. Ita V. est aut *tranquilla*, *sanata*, & *pacata*; aut *inquieta*, *scrupulosa*, & *meticulosa*. Ista aut ob absentiam facti turpis, aut remissionem peccatorum impetratam, quiescit & placata est, haec vero anxiam se exhibet, & utrum etiam poenitentia vera sit, utrum remissio peccatorum impetrata, utrum Numen placatum, utrum fidem habeamus, sollicitate admodum disquirat, ex quo capite variae tentationes eaeque gravissimae oboriuntur. Deinceps VI. vel *excitata* ac *vigilans* est vel *sopita* ac dormiens. Illa quamprimum aliquid sive boni sive mali factum, officium suum confestim exercet, & aut absolvit hominem, aut accusat, reatum & damnationem annunciat; Haec vero sen-

fenfibilis agendo velut quodammodo fufpenfa eft, & per varias caufas in conatu acclamandi, accufandi & condemnandi peccatorem, velut fufflaminata, inftar ignis utcunque fub cineribus fuffocati, fuo tempore in eo ardentiores flammæ exarfuri. Tandem VII. eft vel *tenera ac mollis*, vel *temeraria ac dura, callofa & infenfibilis*. Illa ad quodvis factum, etiam, ut videri poterat, leviffimum, examinandum occupatiffima eft, & vel minimos lapfus in doctrina vel vita commiffos accuratiffime attendit. Haec vero ad criffiffimos etiam errores in doctrina, lapfusque graviffimos, marpefia caute immobilior eft, & ab exercitio judiciali aliquamdiu, imo interdum fatif diu, ceffat, ita, ut homo nec angatur ex diuturna confuetudine peccandi, velut callo obductus, nec a peccato continuando definat & ferietur.

X.

Apparet jam ex his claffibus, (ad quas, quaecunque de confcientia in Scriptura hinc inde praedicantur, referri poffunt,) quorfum pertineat *confcientia cauterata*, quam tribuit Paulus doctoribus pertinaciter falfa docentibus, nimirum ad ordinem sextum & feptimum, ubi nimirum confcientia primum incipit lethargo quodam & fopore indormifcere, tandem vero prorfus fieri callofa, & cauterio inufta fenfum ad tempus amittere. Vocem illam (*κεκαυτηγιασμένοι*) credimus a Spiritu S. fummo cum iudicio effe pofitam. Defumta eft vel ex foro *medico & chirurgico*, vel *politico*. Utrobique cauteriorum ufus eft. *Καυτήριον* ferrum eft candens admotum loco corporis aut sano in poenam, aut aegro in aliqualem medelam, & hoc ad abigendum dolorem. Cauterio membra resecta & amputata non meminerim. Unde BEZA de amputatione confcientiae minus commode exponit, Notis in h. l. Putrida enim membra rescindi & sana deinceps cauterio amburi folent, ne gangraena aut Spha-

celus

celus ulterius serpat. Aliud itaque tertium comparationis quaerendum. Interpretes nonnulli alludi existimant *ad morem stigmatibus & cauteriis notandi* homines infames, ut ab omnibus agnoscantur & fugiantur. Nec sane negandum, hoc apprime falsis doctoribus & seductoribus convenire, adeo enim sua ipsorum conscientia teste sunt ἐπίσημοι, ut nullo negotio distingui queant, quamprimum dogmata sua sublesta proponunt. Unde CHRYSOSTOMVS in *b. l. Homilia XII. cauteriatam conscientiam de πονηρῷ βίῳ* vita impia male docentium, quamvis exterius satis picta & fucata, exponit. AMBROSIVS *notam infamiae, morum corruptionem, & immutabilitatem* sub hac voce latere credit. Neque hic inficiandum, pertinacibus errorum defensoribus haec attributa omnino competere. HAMMONDVS de tortura Conscientiae explicat, idque autoritate HESYCHII & PHAVORINI, qui idem scribunt esse, ac βεβαστασιμένους. Et hic character alias genuinus est Seducorum. Solet enim subinde redire tormentum, & examen conscientiae, tamen aliquamdiu torpescens. De nota infami etiam CORNELIVS a LAPIDE, JOH. ESTIVS alique exponunt, remque illustrant ex IRENAEO L. I. c. XXIV. qui Gnosticis hunc morem fuisse animadvertit, *ut suos cauterio in aure notarent*, quod aliis non minus deinceps in usu fuit. Ita quoque GROTIUS, & videtur eo inclinare RAVANELLVS, vocum nonnullarum non infelix indagator. Non autem videtur eo respicere Apostolus, si naturam conscientiae & scopum Spiritus S. conferamus. Innuere vult ante omnia inter reliquas notas seducorum, eam quoque velut singularem esse, quod contra conscientiam ejusque dictamen doceant, ac doctrinas proponant, quas norunt verbo Dei reluctari, toties a veris doctoribus confutati, rei quam docent, natura convicti, suorum assecularum meliora edocorum

rum

rum testimoniis superati, atque sic solo ambitionis, pravae cupiditatis, temporaliumque bonorum tractu, suis opinionibus inhaerentes, tum quia culinam implent, tum quia populo placent, tum quia iis ita libet, odium exercere adversus recta docentes, & novitatum inimicos. Hoc cum faciunt, graviter vulnerant conscientiam, quae ubi reclamatur subinde, vellicat & stimulat, doloresque movet, nec se plane sopiri patitur, aut sopita tamen subinde reviviscit: potenti tandem cauterio, id est pertinacia animi, & temeritate ac arrogantia ea comburenda, supprimenda & compescenda esse illis videtur, ut tandem aut aliquamdiu ab operatione cesset, aut cum illud perpetuo fieri nequeat, saltem non attendatur, sed sine sensu conscientiae recalcitrantis in via malitiae pergant. Unde redduntur homines in sua ipsorum conscientia atro velut carbone notati, dummodo velint suum suum excutere & se intueri. Optime AEGIDIUS HUNNIVS noster: *Haeretici causam suam agunt mala conscientia. Utcunque enim studium veritatis simulant, plerumque tamen in corde suo norunt, se malam fovere causam. Atque hoc est, quod de cauterio conscientiae scribit Apostolus. Maxime vero qui verbo Dei semel iterumque confutati nihilominus in errore persistunt, ut plurimum circumferunt sauciam & cauteriatam conscientiam ut αὐτονοτονοῦντο. Tit. III. Et porro: Cauteriatam conscientiam dicitur illorum falsiloquorum Spirituum, qui etsi simulant foris coram hominibus, aliud a se nihil quam liquidam veritatem proponi, tacito tamen propriae conscientiae testimonio stimulantur intus, & haec indelebilis nota cordibus illorum inuritur, quod scientes volentes falsitatem dedissent, & huic oppositam veritatem oppugnent ex proposito, quodque ea servanda hominibus obtrudant, quae ne ipsi quidem servare queant, licet coram hominibus plane simulent,*

F

a se

a se religioſe illa ſervari. Graviter haec & vere HVNNIVS
Comment. in b. l.

XXI.

Miserandam hanc eſſe animae ejuſmodi faciem, facile
 apparebit in timore Domini rem cogitanti. Scribit PAVLVS
 nonnullos *a ſe abeſſe conſcientiam*, & in fide naufragium fe-
 ciſſe 1. Tim. I, 19. quod cum ἐμφορτώταρον ſit, neque facile
 fieri queat, ut conſcientiam inclamantem repellant, id in-
 dicare vult, quod omni labore & niſu ejuſ accuſationibus
 reſiſtant, atque ſe adverſus illam arment. Operam dant,
 ut a conſcientia non redarguantur, & hoc operam dant
 omnibus modis, ac quaſi cauterio eam adurunt, quemadmo-
 dum aliquis GANGRAENAM, VERMEM vel malum peſtilens
 & aliis remediis non cedens ex corpore exurit. Hoc caute-
 rium eſt CONCVPIſCENTIA ingens, HYPOCRISIS, fraus
 ſophiſmata, quibus ſe indurant & obſtupeſciunt, ut nihil
 poſſint recte intelligere. Ita COCCIVS ad b. l. in Theſi
 non male. Homines ejuſmodi ἀπληγνότηας nominat Ap-
 poſtolus Eph. IV. 19. calloſos & duratos, in quibus conſcientia
 aut tanquam vino ſaucia, lethargo ſopita aut narcoticis deli-
 buta obrigeſcit, ſuſpet, ſenſu ſui mali caret, nullo aut fumo
 aut ſtimulo aut clamore excitabili, inſtar Siſaræ, quae me-
 ditationes ſunt DANNHAVERI Theol. Conſc. P. I. Sect. II. p. 162. aut
 ſi interdum reclamet, omni contentione ruruſ ſupprimatur.
 Italorum vox eſt, Ita LVTHERVS ad Gen. XLIII. uſitata, oportet con-
 ſcientiam occidere & dicere quod ſit nihil! Conſcientiam ſi illi
 extenuant, & pro phantaſia habent, prout exemplis tunc con-
 ſtitit, non ſoli id fecerunt, habent qui imitentur. Non
 quidem ſemper ſuffocat penitus, qui hoc ſtigmatate laborat. Dor-
 mit non mortua eſt Alethaea conſcientiae, preſſa licet tamen
 aliquando ἐκωκυθη 2. Tim. II. 26. ſicut is, qui ſpinam pedi im-
 pactam habet, quanto magis eam premit, tanto inſigit altius:
 ſicut

sicut is, qui acuta febre cruciatur, si in frigidas se aquas immergit, levamentum haurire videtur, at revera febris ardorem accendit & intendit: ita carnalis voluptas sopire videtur remorsum, sed recrudescit viride virus, intercedit, alloquitur temulentum, non audita tandem clamat vindictam. Ita porro DANHAVERVS l. c. Periculosissima itaque crisis est ejusmodi hominum, fit enim, ut dum vivunt adhuc, eo majori violentia expergiscat conscientia, nullis deinceps cauteriis amplius placanda, sed aeternis potius flammis ustulanda. Removet non saltem cauterium postrema dies mortis, & illa extremi judicii, verum non raro dies adhuc viventis hominis, & quicquid absconditum, revelat. Lege quaeso, benigne Lector, quae SCHLVSSELBURGIVS in *Catal. Haereticorum P. VI. de poenis Osiandristarum* commentatus est, & stupebis justitiam Dei in doctoribus cauteriatis. Ipse OSIANDER alioqui audacissimus, amisso tandem omni vigore, tam pavidus reddebatur, ut homicidas in platea occurrentes sibi imaginatus, armis sub veste tectis, aut gladio accinctus, & concionaretur & armatus praegeret, & in desperatione moreretur: Cum antea conscientia adeo temeraria fuerit, ut saepius ad tria A, quae hinc inde adscripta habebat, provocaret, quibus suam causam commendaret I. *Deo dem Allmächtigen*. II. *Alberto Duci*, & III. *Adamo*, quod nomen erat Carnifici: Neque dissimulavit scribere, *se inter omnes Lutheranos solum intelligere doctrinam de justificatione*. Nec aliter JOHANNES FVNCCIUS OSIANDRISTA, quicum de fide vera propaganda laborare debebat, homo polyragmon, perturbatorem egit, & pessimis consiliis orthodoxos virosque sinceros intervertit, capite tandem plexus & conscientiae vulnera confessus. ANDREAS FABER, *Medicus Osiandrista* post consultationem malignam, ut & JOHANNES SCIVRVS, *Hebraeae linguae Professor*, cita morte

abrepto. Praefertim autem MELCHIORIS ISINDERI exemplum lugubre ob oculos ponit, qui ob privata commoda OSIANDRO adstipulatus, ejus causa defensa, in phrenesin incidit, & primum se contradixisse saepius est vociferatus, MOERLINO & aliis bonis viris nequicquam blande eum erigentibus, furere tandem coepit, & munito conclavi inclusus laceratis vestibus toto corpore nudus, horribili clamore & mugitu, quem ipse SCHLVSSELBURGIUS saepenumero non sine tremore audiverit, cateno alligatus, stramini involutus, jam ubi ista scribebat beatus Theologus integros octo & viginti annos defedit, aliquod forte deinceps tempus adhuc in eo statu perseverans. Nec multo aliter quam desperabundos interiisse notat PETRUM ARTOPAEVM, LEONARDVM CVLMANNVM, praecipue FRIDERICVM STAPHYLVVM, qui antea temerariam satis vocem in ore gesserat: *Aut ego peribo, aut schola haec pereat!* tandem vero turbata conscientia mortuus, ubi debuit sepeliri, fornicibus sepulchri bis corruentibus altera vice sic ferebro concusso & in terram lapsa suppressoque simul absque manuum opera sepultus, vel potius lapidibus terraque obrutus, & ita relictus est ad perpetuam rei memoriam. Fidem referentis nemo hactenus reddere potuit dubiam: nec aliud hinc elicimus, quam cavendum esse, uti omnibus mortalibus, ita speciatim docentibus, ne conscientiam ita existiment stupefactam, ut non justo tempore excitata eo vehementius impetat peccantem. Quid vero gravius peccari potest, quam analogiam fidei salvificae, quae una simplexque est, ad acquirendam vel famam, vel sedandam famem, turbare novis & in Ecclesia Dei inauditis, aut jamdudum damnatis, fundamentales articulos aut recte aut indirecte evertentibus, erroribus, animasque hominum simpliciorum irretire, & pretiosum illud depositum Christo eripere. Quin enim

enim tendant conatus illi tandem ad desperationem, nisi mature medela paretur, nullum est dubium. Nec minus in rationibus vitae universae hoc usu venit. Homo tenerae conscientiae minimum peccatum sentit: Cauterata praeditus aliquantisper ne in maximis sensum habet, aut saltem non attendit, aut curat. *Tenellus puer aut mulier non as-sveta frigori & pluviae, levissimam quamque auram animad-vertit & vitandam judicat, rudis fossarius, piscator vel nau-ta nequidem tempestatem & fluctus attendit, longa enim as-suetudine occalluit ad inundationes: Eo gravius vero deinceps plerumque aegrotat.* Sententia est FORBESII antea adducti l. c.

XXII.

Solet vero & hic pallium quaeri, nihilque solennius est, quam ut falsa docentes ad conscientiam suam provocent, eamque se custodire hinc inde clamitent. Verum placent hic admodum verba LUTHERI nostri: *Wir können alzumabl mit dem Wörtlein Gewissen die Welt teufchen, so lange Chri-stus in der Wiegen liegt, und ein Kind ist, wenn er aber einmabl groß werden und mit Gewalt kommen wird, so wer-den wir erfahren, wer den andern geteufchet hat. T. V. Al-tenb. p. 380.* Ubi nullae sunt tentationes, sed omnia ad nutum succedunt, ut multis factum est aliquando pravis doctoribus in ecclesia, facile poterant ad conscientiam provocare quali re bene gesta. Faciant vero id si possunt, ubi ingruunt fluctuationes animae de gratia Dei, remissione peccatorum, vitae aeternae certitudine, mortis praecipue hora appropinquante, & accedente memoria ultimi illius Diei tremen-di, & sententiae Jesu Christi decretoriae. Faciant inquam, & provocent ad suam conscientiam in ultimo mortis arti-culo doctores, articulum de Christo mediatore ac redempto-re universali, fide sine operibus justificante, gratia Dei per Salvatore[m] unice comparanda, infringentes, trinitatem auda-cter

ster negantes, Sacramenta corrumpentes, evertentes, blasphemantes, cultum divinum publicum convitantes, arroganter sibi solis sanctimoniam singularem tribuentes, omnia in ecclesia Dei puriore contemnentes, & false irridentes, Separatistum, Indifferentistum, Atheistum invehentes, palliantes, excusantes, conjugium adunco naso suspendentes, verbi divini vim & efficaciam insitam negantes, ejus divinitatem impugnantes, operibus vel directe vel indirecte salutem & justitiam aut meritum tribuentes, homines ab ordinariis ad extraordinaria ablegantes, frigus & teporem in rebus fidei introducentes, humana denique instituta pro divinis venditantes, catenamque fidei salutis, quoquo modo temere rumpentes, in universum hominum magis, quam Dei gratiam, & animarum salutem quaerentes, & experientur loco quietis clamorem recalcitrantis Conscientiae, pro tranquillitate animae desperationem, pro laeto exitu horribilem egressum ex hac vita, nisi medelam tempestive applicent. Non valet provocatio ad conscientiam quamvis, sed ad solam eam, quae *ex verbo Dei recte ac solide est informata*, quae si ita comparata sit, tales errores omnes & singulos, imo & alios quoscunque, serio detestatur. Unde equidem non *ad conscientiam*, sed *ad verbum Dei est* provocandum. Unice verum est, quod cum illo convenit: Falsum, quod dissentit. Dantur tamen casus, in quibus ad conscientiam adversarii recte provocatur, & ejus confessione *ἄποκαταστασις* redditur; Quod ubi concedit LAMBERTVS DANÆVS, optaremus, ut melius ad animum in praxi revocasset, *in Elencho Haeretic. p. 159. sq.* Potest enim fieri, ut docentes ad manifeste absurda dogmata defendenda delabantur, quod etiam simplicissimi hominis conscientia detestetur, quod exemplis recentioribus antiquis & mediae aetatis facile esset probare: Poterat interdum labes errorum spurcissimo-

ciffimorum ad plures etiam propagari, ut coetus *Gnostico-
rum, Ophitarum, Manichaeorum & Catharorum* abunde do-
cent, ut non tam mirari subeat, talia quondam esse facta,
quam hodie a nonnullis in evangelica ecclesia, cum quo-
rundam plausu, esse aut defensa aut excusata. Imo poterat
unus alterque crassissimus error ipsa hominis cujusque di-
ctante conscientia detestabilis integris conciliabulis confir-
mari. Hac ratione non veriti sunt Patres, non Patres, in
Synodo Constantinopolitana A. DCCCIX. Moechianorum pu-
tidum commentum confirmare, quo Regum adulteria le-
gibus eximebant, quorum idcirco aures & conscientiam
THEODORVS STVDITA scriptis admodum acerbis proit mere-
bantur, vellicavit. De quo negotio praeter alios BARONIVS
ad A. C. 809. p. 584. sq. fustus legi meretur. Nec multum ab-
sunt ab hac opinione *Moechianorum*, quae ab *Anonymo in lib.
de Conscientia, de Polygamia per Christum nec sublata, nec per
leges tollenda* p. 134. 135. differuntur.

XXIII.

Danturne vero medelae *Conscientiae cauteriat*ae? Quid-
ni? Audiamus DANNAVERVM: *Emollitio*, inquit, *conscientiae*
per licentiam, impudentiam & assuetudinem peccandi tan-
*quam ferrum aliquod candens cauteriat*ae, *induratae, ex-*
coecatae, exsurdatae, lethargo soporatae, obtineri mediis ordi-
nariis vix potest. Potest tamen. Potuit Paulus a rabie con-
verti, Augustinus e furibus pravae consuetudinis eluctari.
In solo Satana est induratio impervincibilis. Bene ac
graviter! Theol. Consc. P. I. Sect. II. p. 309. Revera ad
Θείον & miraculum divinum refert Theologus exasciatissi-
mus conversionem hominis conscientiam cauteriatam habentis.
Fit tamen, ut convertantur. Exempla id docent. Quatuor
gradus sunt, quibus utitur Spiritus Sanctus, & ad quos ejus-
modi homini probe attendendum. Loquamur de substra-

ta materia Apostoli, Doctor ecclesiae cauterius videt Spiritus S. *illuminationem*, quae ipsi offertur, adeo ut veritas ipsius oculos saepius perstringat. Adeoque initium medelae capiendum est a doctrinae coelestis accurata cognitione. Hoc, quod mireris, imo stupeas, negat *Anonymus*: Equidem alicubi recte scribit, *wer ein gut Gewissen oder Ruhe seiner Seelen erlangen will, der muß zuerst die Offenbarung der Wahrheit, zu seiner Überzeugung, leiden können.* p. 126. verum ubi rem cognoscendam describere debet, & naturam & Scripturam eodem pondere habet, *Gott schreibt im Buche der Natur eben so nachdrücklich durch seinen Geist der Weisheit, als er durch erleuchtete Menschen-Feder schreibt: ohne Glauben aber kan man in beyden Büchern nicht mit Nutzen lesen* p. 143. Ob die heil. Schrift eine noch größere Gabe Gottes ist, oder das Buch der Natur, so müssen wir doch Gott nicht an die heil. Schrift allein binden, sonst machen wir so leicht einen Götzen daraus, als der Pöbel im Orient aus dem Feuer machte p. 154. Die Erfahrung hats ja jederzeit gelehret, daß die äussere Predigt des Wortes niemahls das wahre und einzige Mittel der Bekehrung oder des Glaubens gewesen, maßen aus heil. Schrift vielmehr Exempel können beygelegt werden derer, die durch die Predigt des Wortes verstockt, als derer, die bekehret worden. Wäre die äusserliche Predigt das ordentliche Mittel der Bekehrung so müste Christus alle Menschen bekehret haben, die ihn gehört, allein weit gefehlet! p. 196. Alia ut praeteream, quae eo tendunt, ut in rebus fidei adeo exacte & rigorose omnia non cognoscere cupiamus, sed lumen saltem naturae recte adhibeamus: Man muß nicht meinen, als wenn der natürl. Mensch mit seinem natürlichen Verstande nicht begreifen könne, was die Schrift von Gott saget, weil viele Theologi die Schrift wissen und glauben, und ganz accurat von dem Glaubens-

Arti-

Arickula reden können, und doch dabey von ihrer natürlichen Unare nichts vergessen p. 180. Quae crassum satis Pelagianismum sapiunt, homines ad Neutralismum religionum seducunt, Pucciumque & ejusmodi farinae dudum rejechos homines, sistunt redivivos. Cognitio sui ipsius quam alias urget, ut & doctrinae, coelestis & illuminatio Dei non aliter quam per verbum Dei fieri potest, idque per certa & legitima media exegetica probe intellectum, sic enim virtutes coelestes ibi obsignatae recluduntur. Quamdiu a scrinio pectoris humani, aut rationis dictamine dependet, lucem, etiam apertis oculis, non videt.

XXIV.

Alterum remedium est diligens conscientiae excussio & excitatio. Quanquam enim calcaribus non opus habere videatur, sed sponte evigilet, habet tamen Deus modos percutiendi & tangendi hominem dormientem. *Divina quasi manus cor hominis, tanquam forcipe candenti tangit, torquet, conterit, ut tanquam in quaestionibus incipiat confiteri.* DANNHAVER vs l. c. p. 31. Quorum spectant paedagogiae variae, quae instar sternutatoriorum sunt, torquem & evolvat. Hic rursus oblatrat Anonymus Conscientiarius, & dum alteram regulam suppeditat, *Leyde das böse Gewissen! Scribit: man sollte meinen, es wäre zu Erhaltung des guten Gewissens nichts nöthiger als die fleißige Prüfung desselben, und sollte dabero diese Regul vielmehr beissen: Prüffe dein eigen Gewissen! Quid vero impediabat? Alleine von dieser Gewissens-Prüfung steher abermahl nichts in Heil. Schrift, sondern diese Redens-Art hat ihren Ursprung von der gemeinen Unerkänntniß des Gewissens, bey welcher man immer das Leyden und Thun miteinander confundiret. Wir können das Gewissen nicht prüffen, sondern es prüffet uns.* p. 199. Sapiunt haec rursus dentes, qui omnia, etiam innocentissima, arrodunt. Quando Spiritus S. *εαυτὸς πειράζει, εαυτὸς δοκιμάζει!* ingeminat 2. Cor. XIII. 5. omnes internas animae facultates excussas & exploratas vult, & quidni etiam conscientiam, si interdum dormit & cauteriata est? Neque vero haec ferre poterat, qui statuit, Spiritum Dei ipsum esse conscientiam, quantumvis falsissime. Probatio praeterea coelestis sapientiae probationem ab homine sumptam non tollit, & qui uno respectu dicitur probationem pati, alio respectu jubetur eam suscipere & instituere. Opus ergo est,

G

u:

ut cauteriata conscientia praeditus vulnera conscientiae infixae nondum curata refricet, antequam ad medelam ulteriorem fit locus.

XXV.

Tertium remedium est, vera conversio & applicatio agnitarum veritatum & promissionum evangelicarum per fidem, quae uti omnem Conscientiam cauteriatam, ita eorum, qui pravae doctrinae faverunt, sigillatim statum miserum in melius restituere potest. Sanguis Christi est, qui emundat Conscientiam, a mortuis operibus, & in gratiam cum Deo redcit Hebr. IX. 14. & hoc per imputationem nullo respectu ad opera habito, sed intuitu potius solius fidei, quae oculo irretorto Christum respicit, in justificatione & sanctificatione Ebr. XII. 2. Exemplo est Paulus ex confessorum persecutore ipse confessor factus, exemplo Origenes alique, tamen forte pauciores. Ita nobiscum videtur Anonymus sentire, bleibet dennoch der Glaube oder das Vertrauen auf Christum und sein Blut das einzige wahre zulängliche Mittel ein gutes Gewissen zu erlangen, weil alle andere Mittel ohne den Glauben unzulänglich sind. Verum mox satis graviter impingit, quando addit, auch die Heil. Schrift selbst, als welche ohne Glauben nicht verstanden noch genutzt werden kan p. 193. Scriptura enim potest vi assistentis Spiritus s. gratiae intelligi ab illuminato, tamen nondum regenito & quia fides & Scriptura sunt subordinata, tanquam causae & effectus, non debentur invicem opponi, manetque praeterea Scriptura efficax in se & viva, tamen homo legens non habeat fidem, sed operationem repellat. Falsum itaque est, weil die heilige Schrift selbst von Gläubigen und im Glauben geschrieben ist, darumb kan sie nicht das adaequate Mittel zum Glauben seyn. Satis fanaticum hoc asserere, neque Barclajus frigidius de Scriptura sentiret. Eo magis vero prodit mysterium, quod omnium Indifferentiarum more FIDEI vocem capiat, quando scribit: Der Glaube macht allein magos, der Glaube allein macht Christen, der Glaube allein kan alles nutzen und brauchen, es heisse Natur und Creatur, es heisse Schrift, es heisse Creutz, es heisse Noth, es heisse Todt, es heisse Jerusalem, es heisse Betlehem, in summa, der Glaube findet tausend Mittel zu seiner Erhaltung, es muß ihm alles dienen, wenn er nur erwecket ist p. 194. Servere vero sibi hanc fidem suam Novator. Nobis non sic: fides vera unico objecto, nempe merito Christi & promissionibus verbinitur. Quale objectum & correlatum, talis erit fides. Unde non

non mirum, quod *Anonymus* inter tot horrendas novitates etiam OCVLVM FIDEI concedere nequeat, sed satyrico stylo profcindat. Das Glaubens-Ange, welches man in so vielen theuren Schriftten Gottseeliger Männer antrifft, ist eine offenbare contradictio in adjecto, der gantzen heiligen Schrift, der gesunden Vernunft, der Natur des Glaubens, der Natur des Auges zuwieder, und ein so schädlicher terminus, daß er nicht nur an aller Erkenntnis der Warheit hindert, sondern auch das gantze Christentum, das auff den Glauben gegründet ist, den vernünftigen Heyden zum Gelächter machen muß. Parum abest, quin iusturi sint Novatores homines simpliciores a pane impostero edendo abstinere, tanquam re obsoleta & praeiudiciis plena, naturae humanae & animali contraria, omnibus stolidis communi & recepta, & longe infra sortem hominis, tam nobilis creaturae, posita. Atqui Scriptura fidei oculum vel aliquoties in uno capite XI. ad Hebraeos tribuit, & distinguit inter visionem corpoream & Spiritualem, haec objectum suum aliter quam per fidem intueri non potest. Quomodo enim vidit Abrahamus diem & adventum Christi? per fidem! Nec aliter erant Patriarchae omnes bona promissa *ἰδόντες πρόσωπον Θεοῦ*, quam per fidem. Hebr. XI. 13. Moses ἀπέβλεψε, respexit & vidit retributionem divinam in antecessum, non aliter quam per fidem: & τὸν ἀόρατον ὡς ὁρατὸν ἐκατέργησε invisibili enim adhaesit tanquam videns, quomodo? per fidem! v. 26. Tacemus reliqua, quibus conscientiam & suam & aliorum, plus turbat & onerat, quam instruit.

XXVI.

Quartum tandem remedium conscientiae cauteratae superest, in emendatione consistens, ut, sicut omnibus hominibus incumbit custodia conscientiae per exercitium fidei & verae sanctimoniae ac precum, ita speciatim doctoribus ecclesiae a vulnere conscientiae sanalis ipsa conscientia hoc munus injungit, ut ad custodiendam doctrinae coelestis puritatem omnem operam convertant, eamque adversus insultus adversariorum debitis armis defendant, & praecipue Syncretistarum, Neutralistarum, & Libertinorum castrada, nec gravius fere conscientia laeditur, quam Christum Beliali consociando. Ita Paulus conversus sine mora confessionem de Christo publice proposcit. Act. IX. 20. Aliter vero rursus visum *Anonymo* nostro. Uti enim conscientiae vera libertas non est, credere, quicquid velis, aut tibi credendum videatur, sed quod verbum Dei scriptum credendum dicitur, ita in contrario inculcandum totus occupatur. Cultum externum & dogmatum publicam propositionem pro tortura conscientiae declarat, multaque differit de libertate conscientiae p. 139. & seqv. ita, ut facile advertas quorsum tendant, non enim

enim disimulare potest, *es komme alles in puncto unsers Heyls auff dem unsichtbaren Christum in uns an. p. 47.* Qui in omnibus sit hominibus cuiusque sententiae & doctrinae adstipulenter, unde suadet Magistratibus, ut publicent, esse commodius meliusque, ut ordo divini cultus aliquis servetur, neminem vero, qui se excludere velit, ideo turbent, sed si quis ex Clero aliud quid proponat, non audiant, sed curent, ut saltem circa reditus nihil omittat. Nisi hoc proficiat, eum bona conscientia posse a munere dimitti, *müsse man drauff bedacht seyn, wie man ihn mit manir loss würde, und das mit gutem Gewissen p. 48.* Itaque scribit, qui ipse ministrum ecclesiae agit, ut ex diversis locis satis patefcit. Summatim Indifferentissimum & Libertinissimum ubique commendat, die Wiedertäufer und Quäcker haben zwar viel gutes, aber auch viel Eigenfinn und Irrthum p. 134. Hoc etiam alii Fanatici dicunt. *Wir werden dort nicht gefragt werden, ob wir diese oder jene Quæstion aus dem Huttero noch können, ob wir den Catechissimum fleißig gelernt haben, ob wir zu Wittenberg, Jena oder Halle gewesen sind, sondern es wird ein ganz ander Examen angestellt werden, dabey das Gewissen das meiste wird zu thun haben, p. 170.* Veniet vero omnino in considerationem quid & a quo didicerimus, & si ratio reddenda est de quovis verbo otioso, Matth. XII. 36. sane etiam possetur ratio reliquarum circumstantiarum, quae Novatori videntur esse minoris ponderis, ut & de nugis sermoni immixtis.

XXVII.

Commendavimus etiam preces ad Deum pro corde purificando & conservando in puritate doctrinae ad vitae postremum halitum. Has etiam commendat Anonymus, sed perperam satis descriptas. Vult eas dictatas esse a conscientia, hoc est a Spiritu interno, partem hominis constituyente, creditque haec sua mysteria hactenus non intellecta. *Die bloß natürlichen Menschen verstehen nichts vom Geiste Gottes, sie zerkaueu sich am Buchstaben, daß ihnen der Angstschweiß ausbricht, und können doch der Warheit keinen Geschmack abgewinnen, darum können sie auch nicht recht beten, p. 200.* Si de Spiritu Sancto per fidem inhabitante corda fidelium loqueretur, recte se haberet, male vero intelligi & fanatico more Spiritus vocem, supra vidimus. *Im Geiste beten heisset nach Anweisung des Gewissens sein Verlangen einrichten, und in der Warheit beten, das heist ohne falschen Schein in herzlichem Demuth beten, p. 211.* utrumque partim falsum partim insufficienter propositum. Longe aliter nostraspiritum & veritatem interpretantur. Suum tandem exemplum, quomodo preces fiant ab ipso internae & quo fructu, erat subjuncturus Anonymus, sed reticuit. Bene factum. Reliqua, quae hinc inde occurrunt ab analogia fidei recedentia, ut falsa versio Loci Hiobitici c. 19. *de Goete redentore & quae alia sunt, hic non tangimus.* Vel ex his patere potest, quantum libertatis sibi Spiritus vertiginis nostro tempore sumat, ut etiam aliquandiu impune dominetur in his, qui suggestum ut Ecclesiasticae Evangelici ascendunt, & non doctrinas evangelicas, sed plaustra errorum partim hinc inde collecta, partim excogitata, ore & calamo spargunt, atque hic numerum eorum, qui conscientiam habent caueriatam, nostro equidem cum dolore augent. Faciat benignissimus Pater misericordiae, ut, quotquot haec ratione animas sanguine filii ipsius pretiosissimo pretas graviter laedunt, quid faciant, agnoscant, & meliora edocti sese in ordinem recipiant, Ecclesiaeque a tot infaustioribus haecenus impedita tandem aliquando aliquam experiatur TRANQUILLITATEM.

PRAECLARISSIMO DOMINO
M. FRIDERICO BOZZ
COMMENSALI, RESPONDENTI
ET AMICO SVO
QVICQVID FAVSTVM EST
PRECATVR
PRAESES.

Quoties *Regium* illum *Montem*, florentissimam urbem, quam patriam Tuam agnoscis, videre mihi videor, non modo se mihi theatrum tot & tantarum rerum ibi gestarum in Ecclesia Dei offert, quantas non sine stupore licet recolere, verum etiam sigillatim Biga Virorum memoriae occurrit, quos VVitteberga cum Patria tua velut communes habuit. Alter Patrum nostrorum aeo e *Regio monte* in *Album nostrum montem* translatus est, ABRAHAMVS CALOVIVS: Alter vero multo antiquior JOACHIMVS MORLINVS, uti VVittebergae ortus, & munere sacro primum functus, ita post varias periodos Regiomontum vocatus, post spectatae fidei

fidei experimenta quidem ejectus, tandem vero eo gloriosius illic restitutus, & vita demum placide ibi in Episcopi munere defunctus est. Quid uterque in defendenda veritate praestiterit, praesidio Numinis singulari suffultus, aetas omnis loquetur. Et uti prior ille Heroicum animum ex Prussia VVittebergam secum tulit, & ad extremum halitum servavit: Ita quem posteriori loco commemoravi, MORLINVS, VVitteberga eundem Spiritum fortitudinis, certumque ac non dubitantem de rebus fidei, Regiomontum secum duxit, eumque in difficillimis negotiis ac discriminibus vitae, fortunae ac honorum probavit. Hoc sane decebat Theologum in tali specula constitutum, ubi excubias & vigiliis agere, per conscientiam iusserat, non stertere, aut graffantes in fidem, perinde ut ejus propugnatores Sardonio saltem risu intueri. Non idcirco improbare possum eorum iudicium, qui post LVTHERVM paucos anteferendos volunt MORLINO: adeo eum deprehendi semper in omnibus, quae scribit, gravem, succiplenum, intrepidum, sincerum, nihil pro veri-

veritate, quam accurate proponit, refugientem: adeo boni militis instar frontem fronti opponere, & corda ferire, non leviter tangere, noverat. Et quotiescunque ejus dona accuratius confidero, POLYCARPVM LYSE-
RVM recte sensisse video: *Vix fuisse Theologum superiori tempore, qui D. LVTHERO spiritu, doctrina, zelo & stylo ita conformis esset, ac MORLINVS. Resp. ad Ep. Huberi p. 30.* Ibi igitur tantus Vir sepultus, & Epitaphio, quod HARTKNOCHIVS *Histor. Pruss. p. 452.* recensuit, ornatus, ubi Tu, Amantissime BOLZI, vitam accepisti, & ibi ille auram primum vitalem hausit, ubi nunc ex dispensatione patriae aliquamdiu vivis, & muneri sacro Te laudatissimo conatu praeparas. Talia enim exempla assidue intueri, & ad imitandum tibi proponere soles, unde non modo in patria Academia omnes cathedras disputando cum laude implevisti, verum Rosetum etiam antequam inviseres, & non simplici vice, publice, te ad ardua tendere, & ibi demonstrares, non minus in urbe Lubecensi Dissertationem eruditi argumenti defendendam suscepisti: atque

atque ubi ad nos tandem te contulisti, & disputando & de virtutibus Theologi celeberrimi QVISTORPII perorando, vires ingenii exeruisisti, ut appareret, ubique nihil aliud perinde te quaerere, quam ut optimis Viris virtute & industria proberis. Quod sigillatim hoc tuum argumentum spectat, vel solo selectu insignique usu se mihi mire commendavit, & ostendit animum Tuum non nisi utilissimis pulcherrimisque rebus serio intentum, specimenque novum suppeditat, quantum de Te ut patria svavissima, ita sigillatim familia Tua Ornatissima, & Fratrum Tuorum AMPLISSIMORVM Triga polliceri sibi possit. Ego vero non possum, quin auspicato omine Te excipiam ob hunc laborem, Deumque ex imo pectore invocem, ut in Te, quicquid salutare Tibi Tuaeque fortunae esse potest, liberaliter porro conferat, faciatque, ut diligentiae ac probitatis quam locupletissimum praemium suo tempore consequaris, & aliquando Optimorum Virorum imagines, quorum es aestimator, vivo exprimas exemplo.

Vale. Scribebam e Museo, die V. Sept.

A. O. R. MDCCXVI.

Wittenberg, Diss., 1716

X 230 9006

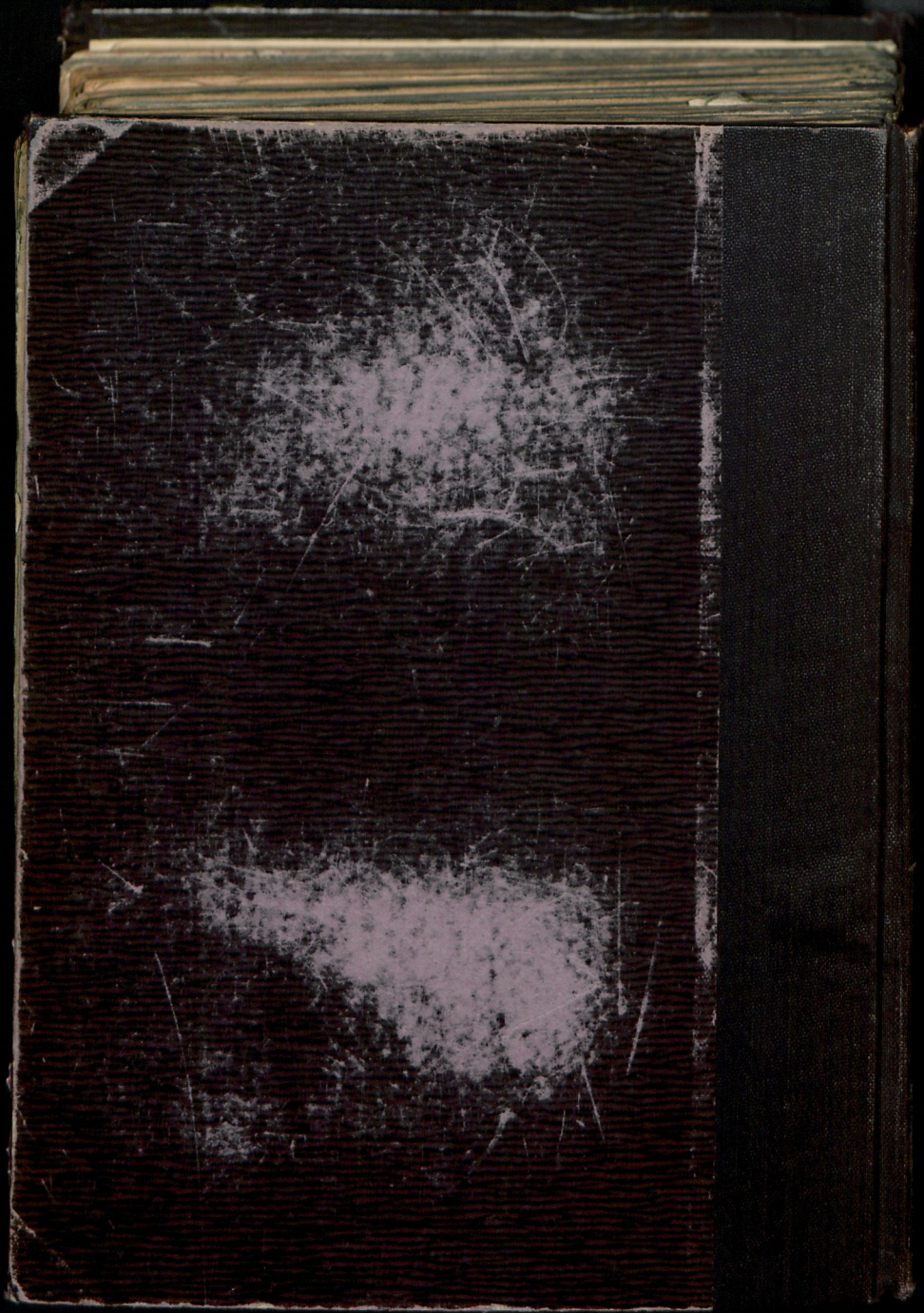
ULB Halle

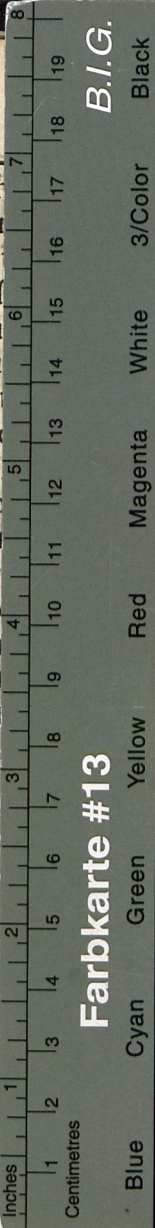
005 708 532

3

VD18

2 D. B. V.
DISSERTATIO THEOLOGICA
DE

4/16
1716

CONSCIENTIA CAVTERIATA

QVAM

Ductu Oraculi I. Tim. IV, 2.

LECTORE MAGNIFICENTISSIMO
SERENISSIMO PRINCIPE REGIO
FRIDERICO AVGVSTO

ELECTORATVS SAXONICI HEREDE
PRAESIDE

MARTINO CHLADENIO
THEOL. DOCT. ET PROF. P. ORDINARIO
ET ET ALVMNORVM REGIO-ELECTORALIVM
EPHORO

EXAMINANDAM SISTIT
ET ANONYMI MEDITATIONES
DE CONSCIENTIA

EXCVTIT

M. FRIDERICVS BOEZZ
REGIOMONT. BORVSSVS.

AD D. X. SEPTEMBR. A. O. R. MDCCXVI.

VITEMBERGAE,
EX OFFICINA VIDVAE GERDESIANAE.

1716